

TABERİ MEZHEBİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ*

Yrd. Doç. Dr. Ali YÜKSEK**

Özet: Bu makalede Hicri III. asırda yaşayan Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (d. 224/838 - ö. 385/995) kurduğu ve yaklaşık iki asır kadar devam ettikten sonra kaybolan Taberî Mezhebi ele alınmaktadır. Bu mezhep, Cerîriyye mezhebi olarak da bilinmektedir. Bu sebeple çalışmanın asıl konusu, mezhebin İslam hukuk tarihi sürecindeki genel durumu, kurucusunun hayatını ve ona tâbi olan fakihleri tanıtmak; mezhebin fikhî hükümleri oluşturmada yararlandığı usulü ve kendine özgü fikhî hükümlerini ortaya çıkarmaktır. Taberî, tarihçiliğinin yanı sıra tefsir, hadis ve fıkıh ilmi başta olmak üzere İslâmî ilimlerin hemen tamamında yetkin bir âlimdir. Taberî, usûl ve furûuyla müstakil bir mezhep kurmuştur. O ve öğrencileri bu mezhebe dair eserler yazmışlardır. Ne var ki bu eserlerin bir çoğu günümüze kadar ulaşmamıştır. Bu sebeple Taberî mezhebine ait bilgiler daha çok meşhur tefsirinden elde edilmiştir. Taberî mezhebi esas olarak ehlisünnet çizgisini takip etmiştir. Bunun yanında özgün görüşleri de bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Taberî, İbn Cerîr, Taberiyye, Cerîriyye, Fıkıh, Mezhep, Usûl, İctihad, Usûl-ü Fıkıh, Furû-u Fıkıh, Ehl-i Hadis, Ehl-i Rey.

Nascency of al-Tabari's Sect And It's Characteristic Property

Abstract: In this article, a Tabri sect/denomination which emerged in 3rd Hijri century, established by Muhammad b. Jarir al-Tabari (b. 224/838 - d. 385/995) and which disappeared approximately two centuries later is discussed. This sect/denomination is also known as Cerîriyye sect. The main theme of my work is to study is the general condition of this sect/denomination in the history of Islamic law, the founder's life and to introduce those scholars who followed him; procedural advantage of this sect/denomination by creating their own Fiqh and to determine the peculiar provisions of Fiqh. Al-Tabari, is not only a historian but a competent scholar in commentary of Quran, Hadith and Jurisprudence, it is also the basics of Islamic sciences. Imam al-Tabari has established an independent denomination with Usul and Furû. He and his students have written a number of books regarding this sect/denomination. However, these books didn't reach until today. Therefore, the information relating to Al-Tabari's Sect/denomination was obtained from his famous commentary. Basically, Tabari sect/denomination was followed by Sunni school of thought. Besides this, original opinions have also been found.

Keywords: Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Al-Tabari's Sect, Islamic Law, History of Islamic Law, Method of Fiqh, Sight of Fiqh.

* Bu makale "İslam Hukuku Tarihinde Taberî Mezhebi" (OMÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku) doktora tezinden özetlenerek hazırlanmıştır. Ayrıca Tez aynı adla Üniversite Yayınları'ndan (Samsun 2014) yayımlanmıştır.

** OMÜ. İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku ABD, aliyukse05@hotmail.com

A – İBN CERİR ET-TABERÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1- İbn Cerîr et-Taberî'nin Hayatı

Taberî'nin künyesi Ebû Cafer, tam adı ise Muhammed b. Cerîr b. Yezid b. Kesir b. Galip et-Taberî el-Âmülî'dir.¹ Babasına nispetle bazı kaynaklarda *İbn Cerîr* de denilmektedir. Memleketine nispetle lâkabı ise et-Taberî'dir. Kendisine doğduğu şehir nispetle Âmülî de denmektedir.² İslamî eserlerde kendisinden bahsedilirken kısaca "İmam Taberî", "İbn Cerîr" veya sadece "Taberî" ifadeleri sık sık kullanılmıştır.

Muhammed b. Cerîr et-Taberî, kaynaklara göre 224/838 yılı sonu, 225/839 yılı başında doğmuştur.³ Taberî'nin ailesi hakkında detaylı bilgi yoktur. Bununla birlikte babasının, gördüğü bir rüya dolayısıyla Taberî'yi ilim tahsilinde desteklediğini anlatan rivayetler bulunmaktadır.

Taberî, ilim tahsiline ilk defa Âmül'de başlamıştır. Hamevî'nin naklettiğine göre o, kendi ifadesiyle, daha yedi yaşında iken Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş, sekiz yaşında imamlık yapmış, dokuz yaşında hadis yazmaya başlamıştır.⁴ Daha sonra ilmi gelişimini dönemin ilim merkezlerinde tamamlamıştır. İlim tahsili için ilk gurbet yolculuğu on iki yaşındayken 236-237/850-851 yıllarında, Rey/Tahrân'a olmuştur. Burada beş yıl kadar kalmış ve orada hadis,⁵ tarih⁶ ve Hanefî fihri⁷ tahsil etmiştir.

Rey'den sonra, devrin büyük muhaddisi Ahmed b. Hanbelî'den (ö.241/855) hadis almak üzere Bağdat'a geldiyse de oraya ulaşmasından kısa bir süre önce onun-

1 Topluca bkz. İbnü'n-Nedim, Ebu'l-Ferac Muhammed b. İshâk, *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut; t.y., s. 326; Bağdadî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hatib, *Târihu Bağdâd*, Beyrut; Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y., III, 162; Zehebi, XIV, 276; İbn Kesir, İmâdüddin Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut, Mektebetü'l-Meârif 1411, XI,145; Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, 1/137; Zirikli, Hayruddin, *el-Alâm Kamûsu Terâcim*, Beyrut, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin 1989, VI,69; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, I, 364; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, *Dumaşk*, Matbaatu't-Terakki 1379/1958, IX,147; Ali b. Abdulaziz b. Ali eş-Şibl, *Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî – Siratuhû, Aktidetuhû ve Muellifatuhû*, Riyad, Mektebetü'r-Reşit, 2004, s.15; Fikret Işiltan, "Taberî", *İA*, İstanbul 1979, XI, 494-598; Mustafa Fayda, "Taberî", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 314; Bedreddin Çetiner, "Taberî", Şamil İA., İstanbul 2000, VII, 340; Hüseyin G. Yurdayın, *İslam Tarihi Dersleri*, AÜİF, Ankara 1971, s.3; Fatih Bayar, *Taberî'nin Tefsir Metodolojisi*, (Basılmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), Bursa 2008, s.4; Shaykh Muhammad Mahdi Shams al-Din, *Al-Tabari And His Times*, Tahrân 1990, s.123; Claude Gilliot, *Les Ceuvres De Tabari*, Mineo, Paris 1989, s.49

2 "Âmül" için bkz. Mustafa L. Bilge, "Âmül", *DİA*, İstanbul 2008, III,99

3 İbnu'l-Cevzi, Ebu'l-Ferac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazam fi Tarihi'l-Mülük ve Ümem*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ vd. Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1412/1992, XIII,215; Zirikli, Hayruddin, *el-Alâm Kamûsu Terâcim*, Beyrut, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin 1989, VI,69; Fuâd Sezgin, *Tarihu't-Turâsi'l-Arabi*, (Arapçaya trc.) Mahmud Fehmi Hicazi, el-Memleketü'l-Arabiyye Vizâratu't-Ta'lîmî'l-Âli, Riyad, Câmiatu İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye yayını 1991, I, 159; Fayda, "Taberî", *DİA*, XXXIX, 314.

4 Hamevî, Şihâbüddin Yâkût b. Abdillâh, *Mu'cemu'l-Üdebâ*, thk. D. S. Margoliouth, Matbaatu'l-Hendesiyye, Mısır 1930, VI, 429-430; Şibl, s.16; Bayar, s.7; Aydın, Atik, *Taberî'nin Kur'anî Yorumlama Yöntemi*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2005, s.10; Gilliot, s. 50; Abdalbaki, Ahmed, *et-Taberîyyü'l-Fakihu'l-Müerrih*, (Müerrihu'l-Arab, içinde), Bağdat 1988, s.141

5 Fayda, "Taberî", *DİA*, XXXIX, 314

6 Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI, 430. Şibl, s. 15; Selkinî, İbrahim Muhammed, "Hayâtü't-Taberî ve Fikuhû ve İctihâduhû" el-İmâmu't-Taberî Fakihen Müerrihan Müfessiran ve Âlimen bi'l-Kurâat, *Silsiletü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye*, Dâru't-Takrîb, Beyrut 2002, I, 23; Kal'aci, M. Ravvâs, *Mevsûatu Fikhi Muhammed b. Cerir et-Taberî*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1994, s.9

7 Fayda, "Taberî", *DİA*, XXXIX,314; Şibl, s.16,22; Kal'aci, s.10

vefat etmesi sebebiyle bu arzusu gerçekleşmemiştir. Ancak burada Za'ferâni ile Ebû Said el-İstahrî'den Şafîî fikhını okumuştur.⁸

Bağdat'tan Basra'ya geçen Taberî, burada Muhammed b. Mûsâ el-Haraşî (ö.248/863) ve Ammâd b. Mûsâ el-Kazzâz (ö.240/854) gibi birçok âlimden ve muhaddisten ders alıp, hadis yazdı. Özellikle İbn Musennâ'dan Hz. Ali rivayetlerini aldı ve onlardan cahiliye devri olayları, Hz. Peygamber'in siyeri ve dört halife ile onların dönemlerine ait birçok haber edinmiştir.⁹

Kûfe'de Hennâd b. es-Seriyy et-Temimî (ö.243/857), İsmail b. Musa (ö.245/859), Ebû Kureyb Muhammed b. el-Âlâ el-Hemedânî'den (ö.247/861) hadis yazmıştır. Ebû Kureyb, kendisinden yüz binden fazla hadis öğrenen öğrencisinehadislerini rivayet izni vermiştir. Ayrıca burada Süleyman b. Abdirrahmân et-Talhî'den (ö.252/857) kıraat, Ahmed b. Yahya'dan (ö.291/887) nahiv ve Arap Dili ve Edebiyatı dersleri almıştır.¹⁰

Taberî, Kûfe'de iki yıl kadar kaldıktan sonra tekrar Bağdat'a geçti ve bir müddet orada kaldı. Bu esnada Yakub b. İbrahim ed-Devrakî'den *Müsne'd*'ini yazdı. Ahmed b. Yusuf et-Tağlibî'den kıraat dersleri, Ebû Zur'a er-Razi, İbnü'l-Müneccim, Ebu'l-Hâtim es-Sicistânî'den dil ve edebiyat dersleri aldı.¹¹

Bağdat'tan, Mısır'a gitmek kastıyla yola çıktığında, Hamevî'nin "Suğûr bel-deleri" dediği Anadolu'ya; Adana civarına uğradı. 253/867 yılında, o günkü adı Fustat olan Mısır'a giderken, Şam'a bağlı bulunan Filistin, Ürdün, Dımeşk, Hıms, Kınnesrine ve iç kesimlerdeki şehirlere de uğrayarak buralarda bulunan âlimlerden de ilim tahsilinde bulunmuştur. Bu bölgede Beyrut şehrine uğramış Abbas b. Velid el-Beyrûtî'nin yanında hatim yaparak Şamlıların Kur'an kıraatini öğrenmiştir.¹²

Mısır'a geldiğinde burada Tolunoğulları Devleti hâkimdi. Mısır'da, Muhammed b. İdris eş-Şafîî'nin (ö.204/819) üç büyük talebesi olan İsmail b. İbrahim el-Müzenî, Rebi' b. Süleyman el-Muradî ve Ebû Abdullah b. Abdülhakem'den Şafîî fikhını okudu.¹³ Mâlik b. Enes'in (ö.179/795) fikhı ile Verş ve Hamza kıraatlerini Yunus Abdula'la es-Sade'î'den almıştır. Ayrıca Abdullah b. Vehb el-Mısırî'nin (ö.197/813) görüşlerini onun talebelerinden almıştır. Mısır'da Ebu'l-Hasan Ali b. Serrac el-Mısırî ile yakın dostluk kurarak ondan da hadis, fıkıh, dil ve edebiyat dersleri alarak Şam'a döndü. Ancak orada fazla kalmayarak tekrar Mısır'a gelmiş, bu gelişinde Mısır'da uzun süre kalmayarak 256/870 yılında tekrar Bağdat'a dönmüştür.¹⁴

8 Fayda, "Taberî", *DİA*, XXXIX,315; Şibl, s.16; Bayar, s.7; Abdülbaki, s.142

9 Şibl, s. 20; Selkinî, I. 22; Fayda, "Taberî", *DİA*, XXXIX, 315; Abdülbaki, s. 142.

10 Hamevî, *Mü'cemu'l-Udebâ*, VI, 430-431; Kal'acı, s. 10.

11 Şibl, s.20; Selkinî, I.23; Fayda, "Taberî", *DİA*, XXXIX, 315; Abdülbaki, s. 142.

12 Şibl, s.22; Fayda, "Taberî", *DİA*, XXXIX,315; Abdülbaki, s. 142.

13 Hamevî, *Mü'cemu'l-Udebâ*, VI/432; Fayda, "Taberî", *DİA*, XXXIX,315; Bayar, s. 8.

14 Hamevî, *Mü'cemu'l-Buldân*, Dâru'l-Kitabî'l-Arabî, Beyrut, t.y., I, 103.

Yine Mısır'da Halil b. Ahmed'in **Kitabu'l-Arûz**'unu inceleyerek aruz konusunda kendini yetiştirmiştir.¹⁵

Taberî, hayatının elli yılını aşkın bir bölümünü geçirdiği ve vefatına kadar oturduğu yer olan Bağdat'a yerleşmiş. "**Taberî Tefsiri**" olarak da ünlenen "**Câmiu'l-Beyân an Tefsîr-i Âyi'l-Kur'ân**" isimli tefsirini burada yazmıştır. Kendisinden bir fıkıh kitabı yazmasını isteyen Abbâsî veziri Abbas b. Hasan el-Cerçerâi'nin bu talebi üzerine **Latîfu'l-Kavl** isimli kitabını da burada yazmıştır.¹⁶

Taberî, 86 yaşında, hicrî 26 Şevval 310/ miladi 16 Şubat 923 tarihinde, cumartesi günü akşamüzeri vefat etmiş, Rahmet-i Yakup denilen mahallede, ikamet ettiği evinin bahçesine defnedilmiştir.¹⁷

2. İlmî Kişiliği

Abbâsîlerin ilim ve medeniyette zirveye koştığı hicri III. asırda, keskin zekâsını, büyük âlimlerden istifade ederek yüksek bir ilmî kişiliğe erişmede ilk basamak olarak kullanmış olan Taberî, adeta yaşadığı asrın ruhunu yansıtır.

O, tarih boyunca kişiliği ve ilmi ile birçok ilim adamının övgüsüne mazhar olmuştur. Onun ilmî yetkinliğini anlatırken Abdullah b. Ahmed b. Ca'fer el-Fergânî (ö.362/972) şu olayı bize aktarır: "*Taberî'nin talebeleri onun buluş çağına ermesinden vefatı olan seksen altı yaşına kadarki hayatını hesapladılar. Yazdığı eserlerin sayfa sayısını bu sayıya böldüler. Sonuçta her güne on dört sayfa düştü. Bir kul böyle bir çalışmayı ancak Allah'ın yardımıyla yapabilir.*"¹⁸ Gün başına düşen sayfa sayısı konusunda farklı kaynaklarda 14 veya 17 gibi farklı sayılar zikredilmektedir.¹⁹

a. Fıkıh İlmindeki Yeri

İbn Cerîr et-Taberî, fıkıhta müçtehitlik derecesine erişmiş ve müstakil mezhebi olan büyük bir İslam âlimidir. Oldukça uzun süren ilim tahsili yolculuğunda Hanefî, Şâfiî, Mâlikî, Evzâî, Süfyân es-Sevrî mezhepleri gibi pek çok mezhebin ve âlimin fikhî görüşlerini güzel şekilde tahsil etmiştir. Özellikle bıraktığı eserler dikkate alındığında Taberî, fıkıh ilminde son derece yetkin bir âlim olarak öne çıkmaktadır.

Bağdat'a yerleştikten sonra on yıl kadar Şâfiî Mezhebine göre fetvalar veren Taberî, diğer mezheplerin görüşlerini inceleyip delillerini zikrettiği kitabı "**İhtilâfu'l-Fukaha**"yı yazarak bu eserde kendi özgün fikhî görüşlerini ortaya koymuştur. Yaklaşık bir asır kadar devam eden ve Taberîye veya Cerîriyye Mezhebi olarak şöhret bulan bu mezhep, maalesef takipçilerinin kalmaması, Taberî'nin eser-

15 Hamevî, *Mücemu'l-Udebâ*, VI,434; Selkîni, I. 23; Fayda, "Taberî", *DİA*, XXXIX, 315.

16 Zehebî, *A'lâm*, XIV,270; Fayda, "Taberî", *DİA*, XXXIX, 315; Kal'acı, s. 14.

17 Carl Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, Ar. trc. Mahmud Fehmi Hicâzî, Mısır, el-Hey'etu'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kitab 1993, II, 47; Fayda, "Taberî", *DİA*, XXXIX, 315.

18 Hamevî, *Mücemu'l-Udebâ*, VI, 426.

19 Safedî, II, 285; Subkî, III, 123; Kal'acı, s. 16.

lerinin korunamamış olması, o dönemde yaygın olan Şafîî ve Hanbelî mensuplarının yoğun taassupları sebebiyle günümüze ulaşamamıştır. Taberî'nin fikhî görüşleri genelde tefsirindeki ahkâm ayetleriyle ilgili yerlerde yaptığı açıklamalardan ve başta talebeleri olmak üzere, düşüncelerini aktaran diğer müelliflerin kitaplarından öğrenilebilmektedir.²⁰ Bazı Şafîî mezhebi mensupları Taberî'yi kendi mezhepleri içerisinde farklı içtihatlarla sahip birisi olarak mütalaa etmişlerdir.²¹ Kanaatimizce bu söylem, mezhep taassubuyla sarf edilmiş bir söz olmalıdır. Taberî, Şafîî mezhebinden tamamen ayrılmış olmamakla birlikte onun eserlerini iyice tetkik eden birisi, onun kendine has bir usûlü, bir bakışı ve müstakil bir mezhebinin olduğunu rahatça anlayabilir.²² Onu müstakil mezhebin kurucusu imam olarak kabul eden birçok müntesibi vardır. Dolayısıyla onu Şafîî mezhebinden saymak mümkün değildir. Eğer bu konuda bir örnek vermek gerekirse; Taberî'nin müntesiplerinden, Bağdat kadılığında da bulunmuş olan Ebu'l-Ferec el-Mu'âfâ b. Zekerîyyâ'nın (ö.390/1000) o dönemde yaygın olan Hanefî, Şafîî ve Zâhirî mezheplerine karşı, Taberî'nin mezhebinin savunmuş olması ve söz konusu mezheplerin imam ve mensubu olan âlimlere karşı da reddiyeler yazması bunun kanıtlarından biridir. Ebu'l-Hasan Ahmed b. Yahyâ, Kitab'ül-Medhal ilâ Mezhebi't-Taberî, Kitab'ül-İcmâ' fi'l-Fikhî Mezhebi Ebî Ca'fer isimli kitaplarıyla, yine Ebû Bekr b. Kâmil et-Taberî'nin fikhî üzere yazdığı eserleriyle, Ali b. Abdilazîz ed-Dûlâbî onun mezhebi ve metodu üzerine yürümüş, eserler vermiş mezhep mensuplarından bazılarıdır.²³ Muhammed Hudarî'ye göre, Taberî'nin mezhebinin Hicrî V. asır ortalarına kadar tatbik edilip tanındığı tahmin edilmektedir.²⁴

Taberî'nin fıkıh ilmindeki yerini görmek için elimizdeki en önemli müracaat kaynakları olan Tefsîr, Tehzîb ve İhtilâf'ına bakmak yeterlidir. Tefsiri, bize yalnızca Kur'ân âyetlerini açıklamakla kalmıyor; sahabe, tâbiûn ve fakihlerin görüşlerini, çeşitli istinbat ve istidlâllerinin esaslarını, delillerin birbirine nisbetle derecelerini verdikten sonra bizzat Taberî'nin kendi görüş ve tercihini de görmemiz konusunda imkân sunuyor. Yine onun, Tehzîb'inde, her hadis rivayetinin ardından, ondaki fikhî ortaya koyma çabası bağlamında tıpkı Tefsirindeki gibi bir yöntemle hareket ettiğini rahatlıkla görebiliyor, pek çok görüşü mukayese imkânını buluyor ve sonunda da bizzat kendisinin tercihini öğrenebiliyoruz.²⁵

20 İbnü'n-Nedîm, s. 340-343; Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *Şerhu't-Tenbih*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996, II, 671- 672; Ali b. Mansur Âli Atıyye, *el-Mezhebu'l-Cerîrî Usûluhû ve Melâmihuhû*, Mekke, Ummu'l-Kura Üniversitesi, Şeriat Fakültesi, İslam Hukuku ve Usulu dalında yapılmış doktora tezi, t.y., s. 190, 191; Aydın, s. 22.

21 Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbu'l-Esmâ ve'l-Luğât*, Beyrut, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, t.y., s. 79; Aydın, s. 22.

22 Taberî'nin müstakil bir mezhep sahibi olduğuna dair bkz; Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şirâzî, *Tabakâtu'l-Fukahâ*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut, Dâru Râidî'l-Arabî 1981, s. 93; Kal'acı, s.24; Fayda, "Taberî", *DİA*, XXXIX; Boy-nukalın, Ertuğrul, *İbn Cerîr et-Taberî ve Fikhî Düşüncesi*, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 41.

23 İbn Nedîm, s. 341-343; Kal'acı, s. 20; Fayda, "Taberî", *DİA*, XXXIX,316; Özel, "Muâfâ en-Nehrevânî" , *DİA*, XXX, 306 – 308; Akdokur, Fatma, *Tehzîbu'l-Âsâr Bağlamında Taberî'nin Hadisçiliği*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s. 17.

24 Hudarî, s. 272.

25 Muhammed Tefvîk Ebû Ali-Meryem Berî, *el-İmam et-Taberî*, Beyrut, Dâru't-Takrîb beyne'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye, 2001, s. 63; Âli Atıyye, s. 191.

İhtilâfu'l-Fukaha'sı ve Latîfu'l-Kavl'i ise elimize ulaştığı kadarıyla bile onun mukayeseli fıkıh sahasındaki yetkinliğini tesbit için yeterli görünmektedir. Bu eserlerinde; Kitab, Sünnet, icmâ', kıyas, maslahat ve örf delilleri Taberî'nin fıkının temel dayanakları olarak sıralanmaktadır.²⁶

b. Diğer İlimlerdeki Yeri

Taberî sadece dini ilimleri tahsil etmemiş, farklı alanlarda ilimler de tahsil etmiştir. O ilk dönem âlimlerinin genel özelliği olan felsefe, cebir, matematik, tıp, mantık, coğrafya gibi tüm ilim dallarında yetkindi. Örneğin onun öğrencisi İbn Kamil, Taberî'nin hasta yatağında, Ali b. Rabben et-Taberî'nin **Firdevsü'l-Hikme** isimli eserini okurken gördüğünü nakletmektedir.²⁷ Yine Taberî ölümünden kısa bir süre önce şiddetli göğüs ağrıları çekmişti. O zamanlar zâtu'l-cenb denen kanser hastalığına yakalanmıştı. Talebesi Ali b. İsa, Hıristiyan bir tabibi Taberî'yi tedavi etmesi için çağırdı. Ona durumunu ve hangi ilaçları kullandığını sordu. Aldığı cevaplara şaşırarak Hıristiyan tabip: “*Ben senin bildiğinden fazlasını bilmiyorum. Eğer Hıristiyan olmuş olsaydın seni havarilerden sayardım*” demiştir.²⁸

Hamevî'nin tespitiyle Taberî, *mantık, hesap, cebir, mukâbele ve tıp ilminde ciddi anlamda bilgi sahibiydi. Kur'an ilimlerinde mahir olduğu gibi hadis, fıkıh, nahiv ve hesâb (matematik) bilgisine de ileri derecede sahipti.*²⁹

c. Eserleri

Taberî, ilgilendiği ilim dallarında sadece mevcut bilgileri derleyen değil, aynı zamanda pek çok konuda kendi görüşlerini koyan bir âlim olarak hem çok çeşitli konularda hem de çok sayıda eser telif etmiştir. Kişilerin ve ekollerin fikir yapısını ortaya koyma açısından belirleyici olan kimi tartışma konularındaki görüşleri ve bir mezhep imamı olması Tâberî'nin kendine özgü bir fikir dünyasının oluştuğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Uzun ilim yolculuklarının ardından Bağdat'a yerleştikten sonra hiç bir resmî görevi kabul etmeyen Taberî, kendini tamamen Kur'an okumaya, ibadete ve ömrünü telif-tedris çalışmalarına vermiştir.

1) Günümüze Ulaşan Eserleri³⁰

a. Basılmış eserleri:

26 Muhammed ed-Desûkî, *el-Cânuhu'l-Fıkhî fı Tefsîri't-Taberî*, s. 76 (el- İmâm et-Taberî, Dâru't-Takrib beyne'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye, Beyrut 2002 içinde) ; Kal'acı, s. 21.

27 Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI, 424-425; Fayda “Taberî”, *DİA*, XXXIX, 315.

28 Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI, 461; Kurt, s. 25.

29 Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI, 438.

30 Topluca bkz. Hatib el-Bağdadi, III, 163; Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI/426; İbnü'n-Nedim, s. 327; Sezgin, s. 166; Şibl, s. 95-116; Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, TDV, Ankara 1996, s. 315; Carl Brockelmann, I, 218; Kal'acı, s.16; Fayda, “Taberî”, *DİA*, XXXIX, 317; Akdokur, s. 22-25.

1-Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ânveya Te'vîli'l-Kur'ânya da Câmiu'l-beyân an te'vîli'l-eser ve'l-Kur'ân

2-İhtilâfu'l-Fukahâ veya İhtilâfu Ulemâi'l-Emsâr fî Ahkâmi Şerâi'l-İslam.

3-Sarihü's-Sünne

4-Târihu'r-Rusul ve'l-Mülûk veya Târihu'r-Rusul ve'l-Enbiyâi ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ, Târihu'r-Rusul ve'l-Mülûk ve Ahbârihim, Kitabu Ahbâri'r-Rusul ve'l-Mulûk adlarıyla da zikredilmektedir.

5-Tehzîbu'l-Âsâr, Bu eser, Tehzîbu'l-Âsâr ve Tafsilü's-Sâbit an Rasûlillahi Sallallahu Aleyhi ve Sellem mine'l-Ahbârşeklinde de zikredilmektedir.

6-Zeylü'l-Müzeyyel

Günümüze ulaştığı halde tahkik edilerek basılmamış olan eserleri ise şunlardır:

Kitabu'l-Akîde, el-Basîr fî Meâlimi'd-Dîn, el-Câmi' fî'l-Kırâât, Hadîsü'l-Himyân.

2) Günümüze Ulaşmayan Eserleri

Âdâbu'l-Menâsik, Edebu'n-Nufûsi'l-Ceyyide ve'l-Ahlâki'n-Nefise, Âdâbu'l-Kudât vel-Mehâdir ve's-Sicillât, el-Kırâat ve Tenzîlu'l-Kur'ân, Basîtu'l-Kavl fî Ahkâmi Şerâi'l-İslâm, Fedâilu Abbas, Fedâilu Ali b. Ebî Talib, Fedâilu Ebî Bekr ve Ömer, Kitabu'l-Fetvâ, Kitabu'l-İ'tizâr, Latîfu'l-Kavl fî Şerâi'l-İslâm, el-Hafîf fî Ahkâmi Şerâi'l-İslâm, Kitabu İbâratî'r-Ru'yâ, Kitabu'l-Libâs, Merâtibu'l-Ulemâ, el-Müsnedü'l-Mücerred, er-Red alâ zî'l-Esfâr, Kitabu's-Salât, Kitabu'l-Vakf, Muhtasarü'l-Ferâiz, Kitabu'l-Müsterşid, er-Red alâ'l-Hurkusiyye.

İmam Taberî'ye nispet edilen bir takım eserler daha vardır,³¹ onları burada vermeyi uygun bulmuyoruz.

B- TABERÎ MEZHEBİ

Taberî mezhebi bağlamında mezhebin oluşmasını hazırlayan sebepler, yayıldığı yer ve mezhebe mensup fakihler, mezhebin fıkıh literatürü, mezhebin sona ermesi ve sebepleri ile bu mezhep hakkındaki görüşler ele alınacaktır.

1- Taberî Mezhebinin Oluşumu ve Bunu Hazırlayan Sebepler

Taberî mezhebi, İbn Cerîr et-Taberî tarafından uzun ilmi seyahatler vasıtasıyla dönemin neredeyse bütün ilimlerine vakıf olup Bağdat'a yerleştikten sonra ku-

31 Geniş bilgi için bkz. Ali Yüksek, *İslam Hukuku Tarihinde Taberî Mezhebi*, s. 54.

rulmuştur. Daha önce geçtiği gibi Taberî, önceleri Şâfiî mezhebine bağlı kalıp, bu mezhebin ahkâmına göre on yıl boyunca fetva vermiş,³² ancak daha sonra kendi görüşlerine göre fetva vermeye başlamıştır. Daha sonra Bağdat çevresinde taraftar bulan bu mezhep İslam Hukuk tarihinde Taberî adıyla anılan -bazı kaynaklarda Cerîriyye de denilmektedir- müstakil bir mezhep haline gelmiştir.

a- İctihat kapısının açık olması. Mezhebi oluşturan sebepler araştırıldığında öncelikle Taberî'nin yaşadığı ortamda mevcut mezheplerden bağımsız içtihat yapma kapısının açık olması dikkat çekmektedir. Bu dönemde bağımsız olarak içtihat yapan müçtehit âlimler vardır. Örneğin, Ahmed b. Hanbel, Davûd ez-Zahirî o âlimlerin başlarında gelmektedir. Yine bir mezhebe bağlı olan fakihler dahi özgür iradeleriyle farklı görüşler ortaya koyabilmişlerdir.³³ Bu durum Taberî'nin de bağımsız içtihat yapabildiğini kolaylaştırmıştır.

b- Fikhî ve itikadi mezheplerin oluşumunun devam etmesi. Taberî'nin bağımsız bir mezhep kurabilmesinde, diğer mezheplerin oluşumlarını tamamlamakla beraber, henüz sosyal ve ilmî bakımdan kurumsallaşmanın tamamlanmadığı, daha açık bir ifadeyle taklit anlayışının henüz yerleşmediği bir dönemde yaşamış olmasının önemli bir etkisi vardır. Zira malum olduğu üzere taklit döneminde ortaya çıkan içtihat kapısının kapandığı fikri, mevcut mezheplerin dışında mezhep ortaya koymanın caiz olmayacağı kanaatini doğurmuş, bu sebeple fakihler mensup oldukları mezheplerin dışında görüş bildirmekten çekinmişlerdir. Bu dönemde en aşırı denebilecek tavır mezhepler arasında geçiş yapmaktan veya tikel bazı konularda diğer mezhepleri taklit etmekten ibaret olduğu bir gerçektir.³⁴ İşte Taberî, -Hanbelîlerin tepkileri göz ardı edilirse genel olarak taklit döneminden önce ilmî kanaatlerin rahatlıkla söylenebildiği bir ortamda yaşamış bu da özgün düşüncelerini ortaya koyabilmesini, hatta yeni bir mezhep kurmasını kolaylaştırmıştır.

c- Mezhep değiştiren fakihlere çağdaş olması. Taberî'nin yaşadığı dönemde, usûl anlayışları değiştiği için mezhep değiştiren fakihler de mevcut idi.³⁵ Söz gelimi Taberî'nin çağdaşı Tahâvî'nin (ö.321/933) yetişmesinde ilk hadis ve fıkıh derslerini aldığı dayısı Ebû İbrahim İsmail b. Yahya el-Müzenî (ö.264/878) önemli rol oynamıştır. Müzenî'den Şâfiî'nin **Kitâbü's-Sünen**'ini rivayet eden Tahâvî başlangıçta Şâfiî mezhebine tabi iken, daha sonra Hanefî mezhebine geçmiştir. Mezhep değiştirmesinde, ders esnasında geçen ince bir meseleyi birkaç tekrara rağmen anlamaması üzerine Müzenî'nin öfkelenip, "Senden bir şey olmaz" demesinin veya onun sürekli biçimde Ebû Hanîfe'nin kitaplarını incelediğini görmesinin etkili olduğu söylenir.³⁶ Bu durum, o dönemde katı bir şekilde bir mezhebe bağlılığının beklen-

32 Zehebi, XIV, 275; Zuhaylî, Muhammed, *et-Taberî fakihen*, s. 46.

33 Dönemin genel yapısı için bkz. Karaman, *Hukuk Tarihi*, s. 169 vd.

34 Taklit dönemi hk. Bkz. Karaman, *Hukuk Tarihi*, s. 251 vd.

35 Davut İltaş, "Tahâvî", *DİA.*, XXXIX, 385; Şükrü Özen, "Müzenî", *DİA.*, XXXII, 246.

36 İltaş, "Tahavi", *DİA.*, İstanbul 2010, XXXIX, 385.

mediğini göstermektedir. Şüphesiz bu hal Taberî için de bağımsız olmayı kolaylaştırıcı bir etkiye sahip idi.

d- Kendi mezhep imamına muhalefet eden hocalardan ders alması. Bu mezhebin oluşmasında Taberî'nin, gerektiğinde müstakil bir mezhep sahibi gibi mezhep imamına muhalefet edebilen Müzenî'nin³⁷bizzat öğrencisi olmasının da etkisi olduğu kanaatindeyiz. Nitekim Müzenî, Şâfiî'nin öğrencisi olmakla birlikte zaman zaman ona muhalefet etmiş, gerek usulde gerekse furuya ait konularda Şâfiî mezhebinin dışına çıkabilmiştir. Müzenî'nin talebesi olan Taberî de onun Şâfiî mezhebine aykırı tavrından ve bu muhalefetin sonucu olan farklı görüşlerinden oldukça etkilenmiş olmalıdır.

Bir misal daha verecek olursak; Şâfiî uzun zaman İmam Malik'ten ders almıştı, Bunun etkisiyle Hanefilere karşı Malik'i savunma konumunda kalan Şâfiî, Mısır'a geçtikten sonra böyle bir şeye ihtiyaç hissetmediğinden kendi özgün çizgisini tesis etmeye koyulmuştur. Böylece hocası Malik'in mezhebine muhalefet etmiş onun ekolünü terketmiş ve yeni bir mezhep kurmuştur. Bu durum bütün ilim çevrelerinde de malumdur.³⁸

e- Usûl düşüncesinin farklılaşması. Bir fakihin bağımsızlığının veya özgür iradesiyle hareket edebilmesinin belki de en güçlü göstergesi onun usul düşüncesinin daha önce bağlı olduğu mezhepten farklılık arz etmesidir. İşte Taberî de zamanla bazı furuu fıkha dair konuların yanında usûl konularında da Şâfiî mezhebinden farklı düşüncelere sahip olmuştur. Bu da onun bağımsız bir müçtehit ve mezhep sahibi olarak hareket etmesinde etkili olmuştur.

f- Taberî'nin kişisel duruşu. Onun kişisel duruşunu da göz ardı etmemek lazımdır. Zira usûl ve furûa ait görüşleri incelendiğinde, onun hak olarak gördüğü bir hususun arkasında tavizsiz olarak duruş sergileyen bir şahsiyet olduğu görülür. Mesela o, birçok konuda olduğu gibi icma konusunda, herkesten farklı olarak, aynı dönemde yaşayan birkaç fakihin muhalefetinin icmanın oluşmasına engel olmayacağını savunabilmiştir. Bu da onun gerekli gördüğünde bir alimin bağımsız bir içtihadı sahip olabileceğini savunduğunu göstermektedir.

g- Taberî'nin kendisini içtihat konusunda yeterli görmesi. Taberî'nin eserlerine baktığımızda onun kendisini içtihat konusunda yeterli gördüğünü ve birçok konuda özgün görüşler sergilediğini görmekteyiz. Nitekim Hatib el-Bağdâdî de onun fıkıh ilminde ilerleyip içtihatı yetkinlik kazandığını, birçok konuda farklı özgün fikirlerini ortaya koyduğunu vurgulamıştır.³⁹

37 Özen, "Müzenî", *DİA*, XXXII, 246.

38 Geniş bilgi için bkz.: Ebu Zehra, *Şâfiî*, s. 34; Aybakan, "Şâfiî", *DİA*, XXIV, 225.

39 Bağdâdî, *Târihu Bağdât*, II, 163.

2- Taberî Mezhebinin Yayıldığı Yer ve Mezhebe Mensup Fakihler

Taberî, uzun süren tahsil hayatının ardından Bağdat'a yerleşmiş ve ölümüne kadar telif ve tedris faaliyetlerini burada sürdürmüştür. Bu süre zarfında kendi mezhebini benimseyen öğrenciler de yetiştirmiştir. Taberî gibi öğrencileri de Bağdat ve civarında hayat sürdürdükleri için, bu mezhep Bağdat civarı dışına taşmamıştır.

Taberî mezhebinin sistemleşmesinde ve iki asır da olsa devam etmesinde Taberî'den sonra şu fakih talebelerinin etkisi büyük olmuştur.

Ebu'l-Ferec el-Muâfâ b. Zekerîyya en-Nehrevânî (ö.390/1000);

Ali b. Abdilaziz b. Muhammed ed-Dûlâbî (ö.335/946);

Ebu'l-Hasan Ahmed b. Yahyâ b. Ali b. Yahyâ b. Ebû Mansûr el-Müneccim (ö.327/938);

Ebû Bekr Ahmed b. Kâmil el-Bağdâdî (ö.350/961)

3- Taberî Mezhebinin Sona Ermesi ve Sebepleri

Taberî mezhebinin devam etmeyip sona ermesini şu sebeplerde görmek mümkündür.

a- Taberî mezhebinde, mezhebin kurumsallaşmasını sağlayacak, fıkıh alanında temayüz etmiş şahsiyetlerin ve eserlerin azlığı. Fikhî mezheplerin gelişmesi ve kurumsallaşmasında usûl ve furu' çalışmalarının son derece önemli olduğu malumdur. Taberî mezhebine bu açıdan bakıldığında mezhep içerisinde bir takım ilmi çalışmaların olduğu görülse de, mezhebi kurumsallaştıracak kadar şöhret bulmuş şahsiyetler ve eserler bulunmamıştır. Her ne kadar Taberî'nin öğrencilerinden Ahmed b. Yahya (ö.327/938) Taberî mezhebini savunan eserler vermiş, el-Muâfâ b. Zekerîya (ö.390/1000) Taberî'nin bazı eserlerini şerh etmiş ve Taberî'nin başka öğrencileri çeşitli eserler yazmış ise de, bunlar yeterince üne kavuşmamıştır.⁴⁰

b- Taberî mezhebi fakihlerinin fıkıh dışında başka ilimlerle de meşgul olmaları. Diğer fıkıh mezheplerinin imamaları ve onların öğrencileri hemen hemen mesailerini fıkıh çalışmalarına hasretmiştir. Nevarki başta Taberî olmak üzere, ondan sonra gelen öğrencileri de çalışmalarını sadece fıkıha tahsis etmemiş, aynı zamanda edebiyat, şiir, tefsir, kelim gibi farklı alanlarda da eserler vermişlerdir. Bu da onların fıkıh alanında fazla varlık gösterememelerine sebep olmuştur. Belki bunu, Taberî'nin, eserlerinde son derece geniş bilgiye ve yoruma yer vermiş ve öğrencileri için takip edilmesi zor bir yol bırakmış olmasına bağlayabiliriz.⁴¹

40 Christopher Melchert, *The Formation Of The Suni Of Law 9th-10th Centuries C. E.*, Leiden: E. J. Brill, 1997, s. 196; Boynukalın, s. 42.

41 Melchert, s. 196; Boynukalın, s. 42.

c- Taberî mezhebinden önce diğer mezheplerin yaygınlaşmış olması. Taberî kendinden önceki müçtehitler kadar şanslı değildi. Genelde onun devrinde insanlar bir mezhebe intisab etmişti. Hatta Taberî'nin kendisi de, önceki mezheplerden etkilenmiş ve onların bakış açısına göre fetvalar vermiştir. Nitekim Taberî, bunu "Ben Bağdat'a geldiğimde on yıl Şafîî mezhebiyle amel ettim"⁴² sözüyle vurgulamıştır.

d- Taberî'nin yaşadığı döneme kadar oluşmuş olan mezheplerin o günkü insanların ihtiyaçlarını genel olarak karşılıyor olması. Malum olduğu üzere o dönemde varlık gösteren mezhep sahibi müçtehitler tarafından genel anlamda o günün fıkıh meseleleri bütün detaylarıyla ele alınmış, hatta kimi mezhepler tarafından olması muhtemel (farazi) nice meseleler dahi incelenmiştir. Bu da insanların karşılaşabilecekleri her durumun fıkhi cevaplarını alabilecekleri bir imkan oluşturmuştur.

e- Hanbelîlerin, Taberî mezhebine karşı şiddet yanlısı tutumları. Taberî, Bağdat'a yerleştikten sonra Zahirî e Hanbelîlerle zaman zaman tatsızlıklar yaşamıştır. Onlardan çeşitli eziyetler, hakaretler, ithamlar görmüştür. Mesela Hamevî'nin naklettiğine göre: Taberî, *İhtilâfu'l-Fukahâ* adlı eserini Hanbelîler'den korkusu yüzünden ölünceye kadar ortalığa çıkarmaz. Öldükten sonra bu kitabı toprağa gömülmüş halde bulurlar. Öğrencileri çıkarıp tekrar yazarlar.⁴³

4- Taberî Mezhebinin Literatürü

Mezhebin literatürünü, Taberî'nin ve öğrencilerinin eserleri oluşturmaktadır. Bu eserlerden bir kısmı günümüze ulaşmış ise de bu eserlerin büyük bölümü günümüze ulaşmamıştır. Mezhebe dair eserleri şu şekilde verebiliriz:

a) Taberî'nin telif ettiği eserler:

1. *Câmiu'l-Beyân an Tefsîri Âyi'l-Kur'ân*⁴⁴
2. *İhtilâfu'l-Fukahâ*
3. *Sarîhu's-Sünne*
4. *Tehzîbu'l-Âsâr*⁴⁵

Taberî'nin eserlerinden başka öğrencilerinin mezhep kapsamında yazmış oldukları eserler bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

42 Zehebi, XIV, 275; Zuhayli, Muhammed, *et-Taberî fakihen*, s. 46.

43 Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI, 436, 437; Fayda, "Taberî", *DİA*, XXXIX, 315.

44 Bu eser bazı kaynaklarda "*Câmiu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân veya Têvîli'l-Kur'ân ya da Câmiu'l-beyân an tevîli'l-eser ve'l-Kur'ân*" şeklinde de verilmiştir.

45 Bu eser bazı kaynaklarda "*Tafsîlü's-Sâbit an Rasûlillahi Sallallahu Aleyhi ve Sellem mine'l-Ahbâr*" şeklinde de verilmiştir.

Ebu'l-Ferec el-Muâfâ b. Zekeriyya en-Nehrevânî İbn Tarâra'ya ait olanlar:

1. *Şerhu Kitabi'l-Hafîf li't-Taberî*,
2. *Ecvibetü'l-Câmi'i'l-Kebîr li Muhammed b. El-Hasan*,
3. *er-Red ale'l-Kerhî*
4. *er-Red alâ Davûd b. Ali*
5. *el-Medhal ilâ Mezhebi't-Taberî ve Nusretü Mezhebihi*
6. *el-İcma' fî'l-Fıkh*

Ebu'l-Hasan Ahmed b. Yahyâ'ya ait olanlar:

7. *Kitabu'l-Medhal ilâ Mezhebi't-Taberî*,
8. *Kitabu'l-İcmâ' fi Fıkhı Mezhebi Ebî Ca'fer*

Ebü Bekr b. Kâmil et-Taberî'ye ait olanlar:

9. *Kitabu'l-Medhal ilâ Mezhebi't-Taberî*,
10. *Kitabu'l-İcmâ' fi Fıkhı Mezhebi Ebî Ca'fer*

5- Taberî Mezhebi Hakkındaki Bazı Görüşler

Esasen İbn Cerir et-Taberî hakkında, dolayısıyla Taberî mezhebi hakkında yapılan değerlendirmeler yapılmıştır.

Abbâdî (ö.458/1066) ve Subkî (ö.771/1370) gibi âlimler onu Şafiî mezhebine nisbet etmişler ve bazı Şafiîler de onun farklı görüşlerinin mezhep içi içtihatlar (vecih) olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Râfiî (ö.623/1226) ve Sübkî'ye göre Taberî gibi bazı âlimler Şafiî sayılmalarına rağmen kimi içtihatlarında mezhebin dışına çıkmışlar ve görüşleri mezhebe nispet edilmez hale gelmiştir ki bu, mezhebe intisab ettikleri halde bazı meselelerle mezhep imamına muhalefet eden birçok âlimin durumuna benzemektedir.⁴⁶

Kanaatimizce bir mezhebin bağımsızlığında -usûl ve furu açısından başka mezheplere büyük benzerlik gösterse bile- mezhep imamının kendi usûlünü oluşturması ve ona göre fıkhi çalışmalar yapması ve fetva vermesi kriter olmalıdır. Söz gelimi Ebu Yusuf ve Muhammed eş-Şeybanî müçtehit oldukları halde içtihat faaliyetlerini Ebu Hanife'nin usûlüne nispet etmişler ve bundan genel olarak ayrılmamışlar, bu sebeple Hanefi olarak tanınmışlardır.

Taberî'nin şii veya sünnîliği tartışılmakla birlikte onun, sünnî fıkıh usûlünü benimsemesi, Hz. Ali'yi öven yazıları yanında Hz. Ebu Bekir ve Hz. Abbas ailesini

46 Nevevî, *Tehzibü'l-Esmâi* I, 95-96

öven eserler de ortaya koyması, Hz. Peygamber'den sonra oluşan olayları ve grupları değerlendirirken Cehmiye, Mu'tezile, Murcie, Havaric ve Şîa mezheplerine ehli bid'at demesi onun sünnî olduğunu gösteren önemli delildir. Ayrıca iddia sahipleri onun ayaklara meshetmeye cevaz vermiş olmasını, şiliğine kanıt olarak göstermektedir. Bu konuda Âlûsî, onun, çıplak ayağa meshetmek gerektiğini savunan şiiilerden Muhammed b. Muhammed b. Cerir b. Rüstem adlı kişiyle isim ve künye benzerliğinden dolayı karıştırıldığını ileri sürmektedir.⁴⁷ Burada belirtelim ki, Taberî detayları ileride geleceği üzere ayakları yıkamayı esas almakta, ayette bulunduğu için, ayrıca meshi de önermektedir. Üstelik o şiiilerin kabulüne aykırı olarak ayaklara mest giymenin caiz olduğunu da kabul etmiştir. Bu da onun sünnî olduğunu gösteren kuvvetli deliller arasındadır.⁴⁸ Nitekim Hanbelî âlimi olan İbn Kudâme (ö.620/1146) ile Şâfiîlerden İbn Hacer (ö.852/1449) tarafından da Taberî'nin sünnî bir âlim olduğu ifade edilmiştir.⁴⁹

Taberî konusunda Zehebî, onun Şafiî fikhını öğrendiğini ve Bağdat'ta on yıl kadar bu mezhebe göre fetvalar verdiğini, üstelik Ebû Abbas b. Süreyç'in hocası İbn Beşşar el-Ahval'in de kendisinden bu fetvaları yazdığını nakleder.⁵⁰ Zehebî'nin on yıl ile sınırlamasından daha sonra bu mezhepten ayrıldığını ima ettiği anlaşılıyor. Nitekim Taberî'nindaha önce Şafiî Mezhebine müntesip olduğunu onaylayan Hatib el-Bağdâdî de sonradan mutlak müctehit derecesine ulaşarak müstakil bir mezhebe sahip olduğunu belirtmiştir. Hatta onun bağımsız bir mezhebe sahip olduğu günümüz araştırmacıları tarafından da kabul edilmektedir.⁵¹

C - TABERÎ MEZHEBİNDE USÛL DÜŞÜNCESİ

Taberî'nin dönemi, mezheplerin usûllerinin ana hatlarıyla oluştuğu dönemden hemen sonraya rasladığı dönemdir. Üstelik Taberî, fıkıh usûlünü ilk tedvin eden Şafiî'nin ileri gelen talebelerinden ders almış ve bir müddet Safiî mezhebine göre fetvalar da vermiştir. Diğer taraftan Ebû Hanife, Malik ve Sevrî gibi müctehitlerin mezheplerini de öğrenmiştir. Bütün bunlar dikkate alındığında, Taberî'nin de içtihatlarında benimsediği müstakil bir usûl ortaya koyması tabii ve mümkündür. Dusûkî'nin de vurguladığı gibi, Taberî'nin gerek tefsirini, gerekse fıkıh kitaplarını inceleyen kişi, onun sık sık Kitab, sünnet, icmâ ve kıyas kelimelerini kullandığını görür. Bunu gören kişi, onun, bir müstakil bir usûlünün ve menhecinin olduğunu rahatlıkla anlar.⁵²Nitekim birçok eserde Taberî'nin fıkıh usûlü konusunda el-

47 Âlûsî, VI, 78. Bu şahsın *el-İzah lil-mürteşid fi'l-imame* adlı eseri vardır. Ae.,ay.

48 Hallaf, s. 136; İbn Abdilber, I, 222; Kal'aci, s. 71; Doğru, s. 60-66; Boynukalın, s. 123.

49 İbn Kudâme, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisi, *el-Muğni*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1405, I, 133; İbn Hacer, V, 100.

50 Zehebî, XIV, 275; Zuhayli, Muhammed, *et-Taberî fakihen*, s. 46.

51 Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, II, 163; Abdülkerim Zeydan, *el-Medhal li Diraseti's-Şeriatil-İslâmiyye*, Bağdat, Müessesetü'r-Risale, t.y. s. 180; Kal'aci, s. 14.

52 Desûkî, s. 76; Âli Atıyye, s. 192.

Vecîzfi'l-Usûl adında bir eserinin olduğu belirtilmiştir.⁵³ Taberî'nin bu eserinde mezhebinin usûlünü yansıtan bazı eserleri gibi maalesef günümüze kadar ulaşmamıştır. Dolayısıyla onun istinbat ve istidlaldeki yöntemleri, Fıkıh usûlüne dair ilkeleri hakkında açık olarak bir kaynağa dayalı söz söyleyemiyoruz.

Taberî, icmâli delilleri, “delil” veya “hüccet” diye zikretmektedir. Eserlerine baktığımızda onun sık sık “asl” olarak nitelendirdiği bir şeylerin varlığını ve bundanda kastının Kitâp, sünnet/haber, icmâ olduğunu ve bunlara atfen kıyaslar yaptığını görmekteyiz. Nitekim Taberî, tefsirinde haram ve helalin ancak bir nas, bir delil, bir asl veya asla benzer bir şeyle ile belirlenebileceğini ifade eder. Taberî'ye göre;

Nas: Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünneti,

Delil: İctihadın vesileleri,

Asl: Kitâp, Sünnet ve icmâ,

Aslabenzer şey: Kıyastır.⁵⁴

Taberî'nin içtihatlarında sahabeden Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Abbas'a ayrı bir önem verdiği ve bunlardan çeşitli yönlerden etkilendiği gözlenmektedir. Bunun yanında uzun süre mezhebine tabi olduğu ve usûlüne göre fetva verdiği İmam Şafî ile yine kendisinden uzun süre ders aldığı hocası Müzenî de çeşitli yönlerden Taberî üzerinde etkili olmuşlardır.

1- Şer'i Deliller

a- Kitap

Taberî'ye göre İslam'ın ana kaynağı Kur'an-ı Kerimdir. Kur'an'ın lafız ve manası Arapçadır. Ondaki kelime, deyim ve ifadelerin başka bir dilden alındığı söylene-
mez.⁵⁵ Ona göre Kur'an kelimeleri Arapça olduğuna göre onların delalet ettiği manalar da Arapça olmalıdır.⁵⁶

Taberî'ye göre Allah'ın, Kur'an'da tercih ettiği kelime ve manalar, Arapların fasih kullarıdır. Bir kelimenin asli manasını bırakarak, fer'i manalarına yönelmek doğru bir yaklaşım değildir.⁵⁷

Taberî, te'vili Arap dilinden uzaklaşma olarak görür.⁵⁸

Taberî, Kur'an'ın aynı anlama gelen farklı lehçelere ait kelimelerle indiril-

53 Bkz. Hamevî, *Mu'cemul-Udebâ*, VI, 453; Şibl, s. 116; Cerrahoğlu, “Taberî ve Tefsiri”, *AÜİFD*, XVI, 87; Kurt, s. 38; Desûkî, s. 74; Akdokur, s. 25; İğdi, s. 25; Bayar, s. 21.

54 Taberî, *Tefsir*, I, 528, IV, 223, XVIII, 127; Desûkî, s. 77.

55 Taberî, *Tefsiri*, I, 33; Desûkî, s. 77.

56 Taberî, *Tefsiri*, I, 33; Desûkî, s. 77.

57 Desûkî, s. 78; Âli Atıyye, s. 199.

58 Mesela hasadı “keyl/tartı” olarak yorumlayanlara; hasadı tartı olarak kabul etmek mantık dışıdır asli anlamından uzaklaştırmaktır. Çünkü onun asli anlamı “toplama ve kesmedir” der. Bkz.:Desûkî, s. 80; Âli Atıyye, s. 201.

diğini, hepsinin de muradının aynı olduğunu kabul etmektedir. Taberî, Hz. Peygamber'in "Kur'an yedi harf üzerine indirilmiştir"⁵⁹ hadisini Arapçanın yedi lehçesi olarak anlamıştır. Ona göre, Kur'an'ı yedi harf ile okumak, bir kelimenin anlam değişikliğine uğramadan yedi farklı lafızla okunması demektir. Buna örnek olarak da biri biriyle aynı anlamda olan ve "gel" anlamına gelen "helümme, iyyâye, kasdî, teâle, akbil, nahvî ve kurbî" kelimelerini vermektedir.⁶⁰ Yine ona göre Müslümanlar için Hz. Osman'ın mushafından başkası yoktur.⁶¹

Taberî, sahih olarak gelen rivayetlerin hepsine mümkün olduğunca işlerlik kazandırmaya çalışır. Örneğin abdest ayeti olan "Ey iman edenler! Namaz kılmak için kalktığınızda yüzünüzü, dirseklerinizle birlikte ellerinizi yıkayın, başınızı mesh edin, ayaklarınızı topuklarımızla beraber yıkayın ..."⁶² ayet-i kerimesindeki "ercüleküm" kelimesini mecrur olarak "ercülüküm" şeklinde de okumuştur. Taberî, ilgili ayetteki "ve ercüleküm" ve "ve ercülüküm" kıraatlerini birleştirerek her ikisiyle birlikte amel etmesi ve ayakları sadece yıkama veya mesh etmenin yeterli olamayacağını, aksine ayakların tümünün su ile ıslatılarak yıkanması ve el ile de mesh edilmesi gerektiği görüşünü savunmuştur.⁶³

Sahihi ve mütevatir kıraatleri "meşhur" ve "müstefiz" terimleriyle ifade eden Taberî, genel olarak tevatür derecesine ulaşmamış kıraatleri ise "şâz kıraat" terimiyle ifade etmektedir. Taberî, şâz kıraatleri belirlemede Hz. Osman'ın mushafını esas almış, ona uymayan kıraatleri reddetmiştir.⁶⁴ Taberî kıraatler arasında tercih yaparken bazan ulemanın ekserisinin kabul ettiği kıraatleri bazen de aynı konuda birden fazla sahih kıraat olduğu takdirde fıkıhına uygun olanı tercih etmiştir.

Taberî'ye göre ayetler muhkem ve müteşabih ayetlerden oluşur. Muhkem ayet; beyan ve tafsil yönünden açık ve sağlam olan, helal-haram, emir-nehî, ecir-azap, haber ve öğüt gibi konularda delaleti açık ve sabit olan ayetlerdir. Allah muhkemleri Kitab'ın anası olarak nitelemiştir. Bunları, insanların İslamî hükümlere ihtiyaç duydukları anda ilk sığınacakları yer olarak belirtmiştir.⁶⁵ Müteşabih ise; huruf-u mukattaada olduğu gibi anlamı açık olamayan, tilaveti muhkeme benzeyip, mana yönüyle farklı olan ayetlerdir.⁶⁶

Taberî, Kur'anda neshin varlığını kabuletmektedir. Ona göre nesih, haramı helal, helali haram, mubahı yasaklı, yasak olanı mubah, nehîyi emre, emri nehîye dö-

59 Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail (ö.256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1979, Fadâilü'l-Kur'an, 5, 27; Tevhid, 53; Bed'ü'l-Halk, 6; Mürteddün, 9; Husûmât, 4; Müslim, Ebu'l Hüseyin Müslim b. el-Haccac (ö.261/874), *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Beyrut 1955, Salâtü'l-Müsâfirin, 270.

60 Taberî, *Tefsir*, I, 25.

61 Ebu Abdillâh Muhammed b. Bahâdır b. Abdullâh ez-Zekeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut, Daru'l-Fikr, 1996, I, 214.

62 el-Mâide, 5/6.

63 Taberî, *Tefsir*, VI, 130; İbnü'l-Arabî, Ebi Bekr Muhammed b. Abdillâh, *Ahkamu'l-Kur'an*, Beyrut 1988, I, 38; İbn Kudâme, I, 150; Zuhayli, Muhammed, s. 82,83.

64 Taberî, *Tefsir*, II, 51, 573; IV, 116; V, 280; VI, 65; VII, 112, 119.

65 Taberî, *Tefsir*, III, 171; Aydın, s. 45; Âli Atıyye, s. 201.

66 Taberî, *Tefsir*, III, 175.

nüştürebilir. Haram-helal, emir-yasak ifadeleri içermeyen haberlerde ise nesih söz konusu değildir.⁶⁷

Taberî, Kur'an'ın indirilişindeki tedricilik prensibi ve akıl bunun varlığını ma-kul kılacağını ifade eder.⁶⁸

b- Sünnet

Taberî'ye göre, sünnet, İslamîteşrîde ikinci kaynaktır. Sahih sünnet ile amel vaciptir. Kur'an'ın muradını anlamada en temel kaynak sünnettir.⁶⁹

Taberî'ye göre genel kanaate uygun olarak, Hz. Peygamber'in sünneti Kur'an-ı Kerim'in birinci derecede açıklayıcısı olup sahih ve sarih sünnetin bulunduğu yerde içtihat caiz değildir.⁷⁰ Taberî, Kur'an tefsirinin birinci dayanağını sünnet olarak kabul etmiştir. Taberî, özellikle Kur'an'ın mücmel ayetlerini tefsir etmede Hz. Peygamber'in hem kavli hem de fiilî sünnetinin önemli rol oynadığını ifade eder.⁷¹ Mesela hırsızın elinin kesilmesine dair ayetteki⁷² elin kesilebilmesi için gerekli nisabın çeyrek dinar oluşu,⁷³ zekâtındaki nisab miktarlarının tespitleri kavli sünnet ile belirlenmişken, hac ve namaz ile ilgili ayetlerin tefsirinde ise Hz. Peygamber'in fiilî sünnetleri delil olarak kullanılmıştır.⁷⁴

Sünnetin kaynaklık değeri bağlamında Taberî, Rasûlullâh'ın helâl ve haram kılma yetkisinin olduğunu,⁷⁵ onun bazı söz ve fiillerinin farziyet / vücûb ifade ettiğini ifade eder.⁷⁶

Diğer taraftan Taberî, Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinin tamamının vahiy kaynaklı olmadığı kanaatindedir. Nitekim bununla ilgili olarak "Medine hurmalarını aşılama" ile ilgili rivayetleri⁷⁷ dikkate aldığımız görüyoruz. Hz. Peygamber'in insanî yönünü ortaya koyan bu rivayetleri değerlendirmesi, Taberî'nin konuya bakışı açısından oldukça önemlidir.⁷⁸

Taberî'ye göre hüccet olabilecek haber, müşahede ve semâ' yoluyla elde edilir. Yani hüccet olan haber ya bizzat müşahede edilmeli ya da bir delil yoluyla elde edilmelidir. Bu durumda da haber, kendisine ulaşan için tıpkı gören veya işiten

67 Taberî, *Tefsir*, X, 41; Desûkî, s. 94.

68 Taberî, *Tefsir*, I, 480.

69 Taberî, *Tefsir*, VII, 32; Muhammed ed-Desûkî, *El-Cânibu'l-Fikhi Fi Tesiri't-Taberî*, Dâru't-Takrîb, Beyrut 2002, s. 84; Muhammed Accâc el-Hatib, *Usûlü'l-Hadis*, Daru'l-Fikir, Beyrut 1989, s. 18; Âli Atıyye, s. 203.

70 Taberî, *Tefsir*, I, 35; Âli Atıyye, s. 203; Akdokur, s. 109, 117; Boynukalın, s. 60.

71 Âli Atıyye, s. 204; Aydın, s. 160

72 el-Mâide, 5/38.

73 Taberî, *Tefsir*, VI, 229.

74 Taberî, *Tefsir*, II, 44, 50.

75 Taberî, *Tehzîb*, Kısmu'l-evvel, s. 89; Müsnedü Ömer, I, 155; Akdokur, s. 126.

76 Taberî, *Tehzîb*, II, 258; *Müsnedü'lbnAbbâs*, II, 785-786.

77 Müslim, *Fedail*, 139; İbn Hanbel, *Müsned*, I, 162.

78 Akdokur, s. 116.

kişide olduğu gibi inanılması gereken bir haber olur.⁷⁹ Nitekim hakikat, idrak olunan ve kendisiyle marifete ulaşılabilen, ancak rivayete dayanan bir delil olmalıdır. Dolayısıyla hakikate ulaştıran haber ya Rasûlullâh'dan bizzat şifahen işitilendir ya da bir delil olarak Rasûlullâh'tan amelen nakledilen mütevâtir haberdir.⁸⁰ Duyanın tasdikini ve ona göre amelini gerektiren diğer haberlere de müstefiz veya güvenilir bir ravinin haberidir.⁸¹

Taberî, haberlerle ilgili bu kavramların yanı sıra, **en-naklû'l-âmm**e ve **en-naklû'l-hâssa** şeklinde iki nakil türünden de söz eder.

Taberî, genel anlayışa uygun olarak, sünnetin/hadisın tekdüze olmadığını, sübutu ve delaleti bakımından farklı dereceleri bulunduğunu kabul etmektedir. Gerek taksimi gerekse kullandığı terimler bakımından onun sınıflandırması incelendiğinde Hanefî ve Şafîî usullerinde görülen sınıflandırmanın karması bir derecelendirme olduğu, bununla birlikte Hanefîlerin anlayışına daha yakın durduğu gözlenmektedir.

Taberî sünneti/hadisi mütevâtir/mütezahir, müstefiz ve ahad olarak taksim etmekte, böylece cumhurun ahad içinde telakki ettiği müstefizi Hanefîlerin meşhuruyla birleştirmektedir.

Taberîhadis türlerini sınıflandırırken aslında “Mütevâtir” lafzını açıkça kullanmaz ise de mütevâtir haberi kabul eder ve bu terimin tanımını da yapar. Taberî Tehzîb'in muhtelif yerlerinde de zaman zaman bu tür haberlerden ya da tevâtüren nakilden söz etmektedir.⁸²

Taberî, kabir azabının varlığı, visal orucunun yasaklanması ve Hz. Peygamber'inşefaatinin ümmetinden büyük günah işleyenlere de olacağına dair Rasûlullâh'dan gelen haberlerinmütevâtir haber kapsamında olduğunu kabul eder.⁸³

Taberî'nin, eserlerinde zaman zaman fiilî / amelî tevâtürden söz ettiğini de görmekteyiz.⁸⁴ Zira bu konudaki tevâtür, şüpheli ve özü ortadan kaldırıcı bilgiye ulaştıracak niteliktedir. Taberî bazen “mütevâtir” kelimesi yerine; birbirini destekleyen anlamına gelen “mütezahire” kelimesini veya aynı kökten türeyen başka ifadeleri kullanmaktadır.⁸⁵ Genel kabule uygun olarak Taberî'ye göre de mütevâtir hadisin hükmü kat'iyet ifade eder. Ona inanmak ve kendisiyle amel etmek farzdır.⁸⁶

79 Taberî, *Tabsîr*, s. 140 - 141; Akdokur, s. 122.

80 Taberî, *Tabsîr*, s. 158; Akdokur, s. 122.

81 Taberî, *Tabsîr*, s. 141, 163.

82 Mesela müşrikten hediye kabulü ile ilgili hadislerin fikhını ortaya koyarken o, “*Rasûlullâh'tan hüccet olarak mütevâtir haberler gelmiştir*” diyerek bir haber türü olarak ondan söz etmektedir.

Bkz. Taberî, *Tabsîr*, s. 158; Taberî, *Tehzîb*, I. 174; *Müsnedü Ali*, s. 220; Akdokur, s. 122.

83 Taberî, *Tefsîr*, I, 78; Taberî, *Tabsîr*, s. 185, 203 - 205.

84 Taberî, *Tabsîr*, s. 157 - 158.

85 Taberî, *Tefsîr*, I, 385 478; II, 39, 155; V, 44, 96, 228; VII,84; X, 63, 64; *el-Cüz'u'l-Mefkûd*, s. 439.

86 Taberî, *Tefsîr*, III, 44; V, 113; XVI,151; *el-Cüz'u'l-Mefkûd*, s. 439; Âli Atıyye, s. 203; Boynukalın, s. 62.

Taberî'nin "müstefiz" haberi mütevâtire yakın bir tanımlamayla meşhur haber yerine kullandığı eserlerinde görülmektedir. O, Hz. Peygamber'in binek üzerinde vitir namazı kılmasıyla ilgili olarak gelen haberleri, müstefiz düzeyinde kabul ettiğini ifade ederek bir konuda bu nitelikte bir haber varsa, bu haber kişiyi âhâd rivayetten müstağni kılar⁸⁷

Taberî, haber-i vâhidi; "Âdil bir kişiden veya varlığı özü / mazereti ortadan kaldırmayan ve ilmi zorunlu / gerekli kılmayan bir cemaatten nakledilip, ancak hakkında varid olduğu konuyu tasdiki gerektiren, yani kendisiyle amel edilmesi gereken haberdır" şeklinde⁸⁸ veya kısaca "tevatür derecesine erişmeyen hadis" olarak tanımlamıştır.⁸⁹ Taberî gerek tefsirinde gerekse diğer eserlerinde ahad haberleri delil olarak sıklıkla kullanmıştır.⁹⁰

Taberî, hem sahabinin mürselini, hem de birçok tabiûnun mürselini kabul etmektedir.⁹¹ Taberî, mürsel hadisin III. asra kadar tüm âlimler tarafından kabul edildiğini, bundan sonra bu geleneğin terk edildiğini ve dolayısıyla da bid'ate düştüğünü ifade eder.⁹²

c- İcmâ

Eserlerine bakıldığı zaman Taberî'nin, fıkıh, tefsir, hadis ve kıraat konularını ele alırken sık sık icmâya atıflarda bulunduğunu görürüz. Mesela yemin kefareti ödeyecek kişinin köle azadı, fakirleri yedirme veya giydirme arasında muhayyer olduğunu söylerken bu konuda icmânın olduğuna vurgu yapmıştır.⁹³

İcmânın sadece dinde bilinmesi zaruri olan konularla sınırlı olmayacağını ifade eden Taberî, icmâ ehlini "muhafeft edilmesi doğru olmayan," "hata etmesi mümkün olmayan" gibi ifadelerle nitelemektedir.⁹⁴ Bu itibarla Taberî birçok âlimin görüşünü reddederken onların icmâya ters düştüklerini veya o sahanın uzmanı olmadıklarını öne sürmüştür.⁹⁵

Taberî bu görüşü, az sayıda kişinin isabet edip diğerlerinin hata yapmasının nadir bir durum olduğu ve şâz görüşe itibar edilmemesi gerektiği şeklinde gerekçelendirmiştir.⁹⁶

87 Taberî, *Tehzîb*, II, 134; *Müsnedü İbn Abbâs*, I, 548; Âli Atıyye, s. 203.

88 Taberî, *el-Cüz'ü'l-Mefkûd*, s. 439.

89 Taberî, *Tefsir*, I, 497, 528; *Tehzîb*, *el-Cüz'ü'l-Mefkûd*, s. 439; *Müsnedü İbn Abbâs*, II, 771 Boynukalın, s. 63.

90 Aydın, s. 161.

91 Taberî, *Tehzîb*, *Müsnedü Ömer*, II, 652; Akdokur, s. 140; İbn Hazm, *el-İhkâm fi usulî'l-Ahkâm*, I, 169; Desûkî, s. 87.

92 Bâcî, s. 349-350; Akdokur, s. 139.

93 Taberî'nin icmâyı dayanak kabul ederek verdiği hükümler için bkz. Taberî, *Tefsir*, I, 52, 59, 70; II, 387, 388; Taberî, *Tehzîb*, *el-Cüz'ü'l-Mefkûd*, s. 413; Taberî, *İhtilâfu'l-Fukahâ*, s. 170.

94 Taberî, *İhtilâfu'l-Fukahâ*, s. 23,47; Taberî, *Tefsir*, IV, 294; Desûkî, s. 101; Âli Atıyye, s. 205.

95 Taberî, *Tefsir*, IV, 294; Desûkî, s. 101; Âli Atıyye, s. 205.

96 Taberî, *Tefsir*, X, 4.

Taberî'nin usûlünü değerlendiren bazı usûlcülerbir,⁹⁷ iki,⁹⁸ üç⁹⁹ veya tevatür sayısına ulaşmayan ya da azınlıkta kalan miktarda muhalif kimselerin bulunmasının, onun nezdinde icmânın oluşmasına zarar vermeyeceğini savunduğunu belirtirler.¹⁰⁰

d- Kıyas

Taberî, birçok usûl âlimi gibi kıyası müçtehidin bir fiili olarak görür. Taberî'nin gerek tefsiri, gerekse diğer fıkıh ile ilgili eserleri incelendiğinde onun, kıyası, şer'i bir delil olarak kabul ettiği ve birçok meselede kıyasa müracaat ettiği açıkça görülür.¹⁰¹

Taberî, kıyasın kaynağı (asl) olarak Kur'an, sünnet ve icmâyı kabul eder ve bunlar üzerine kıyaslar yapar.¹⁰² O, yolda kalan (İbnü's-sebil) bir kişinin zengin olsa da zekât alabileceğini bildiren Kur'an,¹⁰³ sünnet ve icmâ hükmüne kıyasla para kazanmayan sağlıklı kişinin de zekat alabileceğini belirtir.¹⁰⁴

Tartışmalı bir konu olan icmâ üzerine kıyas¹⁰⁵ konusunda Taberî, icmâ üzerine kıyas yapmayı meşru görenlerdendir.¹⁰⁶

Taberî, çoğunluğun görüşüne uygun olarak kefaretlerde de kıyası caiz görmektedir.¹⁰⁷

e- Maslahat-ı Mürsele

Çalışmamızda Taberî'nin, Cüveynî'den önce maslahat terimini kullandığını ve birçok meselede maslahata göre hüküm verdiğini müşahede etmekteyiz.

Mesela hırsızlık ve zina suçuna verilen cezaların hem birey hem de toplum açısından fayda sağladığını, miras paylaşımındaki takdir edilen miktarların adalet ve huzura katkı sağladığını, vasiinin yetimin malından yemesi, zekâtın birey ve toplum üzerinde çok önemli fonksiyonlarının olduğunu, bunların hepsinin insanların maslahatını temin ettiğini vurgulamıştır.¹⁰⁸

97 Cüveynî, *Burhan*, I, 721; Râzi, *Mahsûl*, III,257; Âli Atıyye, s. 205.

98 İbn Hazm, *İhkâm*, IV, 191.

99 Cüveynî, *Telhis*, III, 61.

100 Subkî, *Raf'u'l-Hacib*, II, 135.

101 Taberî, *Tefsir*, VIII, 131; Desûkî, s. 101; Âli Atıyye, s. 209.

102 Taberî, *Tehzib*, *Müsnedü Abdullah b. Abbas*, s.37; Desûkî, s. 103-104.

103 et-Tevbe, 9/60.

104 Taberî, *Tehzib*, *el-Cüz'ül-Mefkûd*, s. 418.

105 Detay için bkz. Koçak, Muhsin, Dalgın, Nihat, Şahin, Osman, *Fıkıh Usulü*, İstanbul 2013, s. 108.

106 Âli Atıyye, s. 208.

107 Taberî, *Tefsir*, VII, 56; Desûkî, s. 102; Boynukalın, s. 78.

108 Taberî, *Tefsir*, IV, 280, 282; V, 150, 321; X, 166; Desûkî, s. 105.

f- Örf

Taberî'ye gelince, o herkesçe makul olarak kabul edilen gerçekleri ve gelenekleri, hüküm verirken delil olarak kabul etmiş ve ona göre tercihlerde bulunmuştur. Binaenaleyh Taberî'nin eserlerinde fikhî hükümler verirken sıklıkla örfü dikkate aldığı, özellikle lügavi örf'e göre birçok hükümler verdiği görülmektedir. Örneğin Maide suresindeki “*İyd*”¹⁰⁹ kelimesinin anlamını kesin bir şekilde ortaya koymak için halkın bu kelimeyi bayram anlamında kullandığını belirtmiş ve “ibadet yapılan gün” anlamını terk ederek bayram anlamı vermiştir.¹¹⁰

Taberî ister kavli olsun isterse fiilî olsun örfün nassı tahsis edici olduğunu kabul etmiştir. Kavli örf konusunda, örnek şudur: Bir alışveriş akdinde kullanılan paranın cinsi açıkça belirtilmemişse ve paranın cinsinde ihtilafa düşülmüşse Taberî, yerel para biriminin kullanılması gerektiğini ifade eder.¹¹¹

Yine ameli örf konusunda örnek ise şudur: Yolculuk esnasında terk edilen binek hayvanı veya herhangi bir eşyanın mülkiyetinin sahibine ait olması esastır. Bununla birlikte, bu malların örf'e göre değer taşımayanlarında Taberî bunları bulan kişinin o malların sahibi olacağını ifade eder.¹¹²

g- Sahabe Kavli

Taberî'nin tefsirindeki en temel kaynaklarından birisi sahabe sözleri ve yorumlarıdır. Özellikle içtihat ve kıyas yoluyla bilinmesi mümkün olmayan fikhî konularda onların görüşlerini kendi görüşüne tercih etmiştir. Ancak sahabe kendi arasında ihtilafa düşmüşse o zaman Taberî, onlar arasından birini tercih etmiştir.¹¹³

h- İstihsan

Taberî'nin istihsanı kullandığına dair bir veri bulunmamakla birlikte eserlerinde onun istihšana karşı olduğunu gösteren birtakım işaretler vardır. Nitekim Taberî'ye nispet edilen “*İbtatü'l-İstihsan*” adlı kitabı, Şâfiî'nin “*er-Risâle*” adlı eserindeki “*Kitabu İbtâli'l-İstihsan*” adlı bölümüyle paralellik arz etmektedir. Dolayısıyla Şâfiî gibi Taberî'nin de istihsanı sahih bir delil görmediğini söyleyebiliriz.¹¹⁴

Burada şunu da belirtelim ki, bize ulaşan bilgiler arasında Taberî'nin şer'u men kablena, Sedd-i zerâyî, Medine ehlinin ameli ve istishab delilleri hakkında görüşlerine vakıf olunamamıştır.

109 el-Mâide, 5/5.

110 Desûkî, s. 106; Akdokur, 37.

111 Boynukalın, s. 82.

112 Desûkî, s. 106.

113 Taberî, *Tehzîb, Kısmu'l-evvel*, s. 124, 125, 148; *Müsnedü Ömer*, I. 216, 218, 263; Akdokur, s. 32, 37, 143, 222; Aydın, s. 30-32.

114 Bkz. Mumammed b. İdris Şâfiî, *er-Risale*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir, Darü'l-Fikr, Yay, t.y., s. 503; Boynukalın, s. 83.

2- Taberî'nin Fıkıh Usulü ve İctihadının Karakteristik Yapısı

Taberî mezhebinin özgünlüğünü ortaya koyan karakteristik yapısı usul ve furu fıkha dair görüşleri çerçevesinde şu şekilde özetlenebilir.

a- Ehli Sünnet Usûlüne Bağlı Kalması

İbn Cerîr et-Taberî'nin fıkıh düşüncesi ve fıkıh usûlündeki metodu genel olarak meşhur dört mezhep ve cumhur ulemanın izlediği yola benzemektedir. Bu yol zaten ana hatlarıyla Kur'an, sünnet, icmâ, kıyas kaynaklı olup; emirler, yasaklar, umûmî ve hususi lafızlar, mücmel, müfesser gibi lafızların delaletleriyle ilgili bölümleri içermektedir. Yine tüm usûl kitaplarında olduğu gibi nesih, tearuz-tercih, teklifi hükümler gibi konular da onun usûlünün temel konularındandır.

Ancak Taberî, yeri geldiğinde cumhura muhalefetten de geri durmamıştır. Onun cumhura muhalefet eden birçok özgün düşüncesi ve ilkesi vardır. Buna dair örnekler eserlerinde çoktur. Örneğin onun, bir-iki kişinin muhalefet etmesinin icmânın oluşmasına engel teşkil etmeyeceği düşüncesi¹¹⁵ en dikkat çekenidir.

b- Hadis ve Reyî Uzlaştırması

Taberî'nin eserlerine bakıldığında onun hadislere, sahabe ve tabiun kavillerine çok geniş yer verdiği görülür. Ayrıca o bu rivayet malzemesini kendi isnadıyla zikretmektedir. Ancak o bu rivayet malzemesini ortaya sermekle yetinmemektedir. Rivayetleri zikrettikten sonra onları değerlendirmekte, sahih olanı zayıf olandan ayırmakta, dil kuralları ve anlam bakımından nassları açıklamakta, konuyla ilgili fıkhi görüş ve icthadları tenkide tabi tutmakta ve sonuçta kendi tercihini ve icthadını ortaya koymaktadır.¹¹⁶ Bu itibarla kanaatimizce Taberî'yi sadece ehl-i hadis veya ehl-i rey içerisinde değerlendirmek isabetli bir yaklaşım tarzı olmaz. Çünkü Taberî'nin fikhî görüşlerini ve usûlünü incelediğimizde onun zaman zaman ehl-i hadis, zaman zaman da ehl-i rey ile muvafık düşündüğünü görürüz. Bu yüzden Taberî, her iki ekolü bünyesinde birleştirebilmiş bir fıkıh âlimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Taberî'nin, tefsirini oluştururken özellikle hadis ve rey bakımından her iki yönü temsil edensahabilerden İbn Abbas ve İbn Mes'ûd ekolünü temel alması¹¹⁷ da onun her işki ekolü uzlaştırabilmesinin arka planını göstermektedir.

c- Nasslar Arasındaki Bütünlüğü Dikkate Alması

Taberî fıkhi hükümlerle ilgili ayet ve hadisleri birlikte değerlendirmeye önem vermektedir. Bu sebeple o, bir meselenin fikhî hükmünü araştırırken o meseleyle

115 Taberî, *Tefsir*, V, 109; X, 4; Cüveynî, *Burhân*, I,721; Boynukalın, s. 68.

116 Boynukalın, s. 157.

117 Düreyî, I, 145-190; Akdokur, s. 31; Hüseyin Abdulmecit, s. 842.

ilgili tüm ayet ve hadisleri bir araya getirirdi.¹¹⁸ Bu nasların tarihsel sıralanışlarına, mutlak olup olmayışlarına, sebebi nuzûllerine bakarak hükümler çıkartmıştır. Örneğin alkollü içkinin hükmünün ne olduğu konusunda konuyla ilgili tüm ayetleri bir araya getirerek değerlendirmiştir. Yine çocuk emzirmeyle alakalı konu incelenen de ilgili ayetlerin hepsini bir araya getirerek hükmünü vermiştir.¹¹⁹

Nasslar arası bütünlüğe sahip çıktığını gösteren bir başka tavrı, tearuz halindeki hadisleri birleştirme yoluna gitmesidir. Bu durum onun fıkhnın temel özelliklerindedir. Örneğin Taberî, Müslümanların başına bir sıkıntı, afet vs. gelmesi durumlarında beş vakit farz namazların sonunda kunut okunabileceğini meşru görürdü.

Hilafına birçok görüş olmasına rağmen Taberî, icmâ üzerine kıyası meşru görürdü. Ancak burada celi kıyas ile hafi kıyası birbirinden ayırmak gerekir. Nitekim icmâ üzerine celi kıyasın yapılabileceği ulemanın cumhuru tarafından kabul edilmektedir. Bu görüşün, bu konudaki muhalifler ile kendi arasında ortak bir nokta olduğunu düşünmekteyiz.

Taberî, ilahi naslar ve hükümler arasında gerçek manada bir çelişki/tearuz olmayacağını söyler. Bir kıyas veya muteber şer'î ilke gibi bir delil olmadan zahiri mananın dışına çıkılamayacağını düşünür. Cumhur ulema gibi O da manayı, müfesser karineleri bir kenara bırakıp aşırı derecede nassın zahirine sığınlamayacağını ifade eder.

Taberî, şartları gerçekleştikten sonra neshin varlığı inkar edilemez, der. Çünkü nesih, nassın gerektirdiğini iptaldir, tümünden yok saymadır. Bu konuda acele edilmemesi gerektiğini vurgular.

d- Mekasıduş-Şeriaya Önem Vermesi

Taberî'nin nassların bütünlüğünü dikkate alır ve makasıduş-Şeria'ya göre hükümler verirdi. Yani İslam dinin genel bakış açısı, mantığı ve hükümlerin gayelerini gerçekleştirme doğrultusunda meselelere bakar ve doğru olduğuna inandığı ile hüküm verirdi. Mesela düşman korkusu veya hastalık haricindeki sebepleri bile ihramlının ihisar sebebi olarak görürdü. Nitekim şâri'nin ihramlıya ruhsat vermesinin gayesi onun Kâbe'ye ulaşmasına engel olabilecek durumları görüp, onu mazur görmesiydi.¹²⁰

e- Akli Selime Uygun Hareket Etmesi

Taberî akliselime aykırı hüküm vermezdi. Örneğin necasetin izalesinde sadece suyu şart koşmaz, necaseti izale eden gülsuyu veya kimyevi temizlik maddeleri gibi

118 Boynukalın, s. 155.

119 Taberî, *Tefsir*, II, 490-492.

120 Taberî, *Tefsir*, II, 215; Kal'acı, s. 29.

bir temizleyici ile temizlenmesi durumunda bunu kâfi görürdü.¹²¹

Aklına ilk geleni, gönlüne ilk doğanı ve kendisine mantıklı geleni alırdı. Bu durumu Allah'ın bazı kullarına bir ikramı ve ilhamı olduğunu düşünürdü.¹²²

f- Nassların Zahirini Koruması

Diğer taraftan Taberî, nassın zahirine tutunur ve onunla amel ederdi. Ona göre zahir, lafızla ilgili akla ilk gelen mana olup, dili bilen herkesin anlayabileceği, tevil ve tahsise açık olan sözdür. Eserlerinde buna dair yüzlerce meselesi vardır. Taberî'nin zahirden kast ettiği şey, usûlcülerin genelde zahirden kastettikleri şey ile örtüşmektedir.

Onun eserlerine baktığımızda birçok yerde lafzın zahirinden hareketle hükümler verdiğini görmekteyiz. Örneğin Taberî, Araf ehlinin kimler olduğu konusunda sahih sünnetten ve icmâdan açıklayıcı bir delil bulunmayışı sebebiyle, ilgili ayetteki¹²³ Allah'ın sözünün zahiri manasıyla yetinilmesi gerektiğini belirtir.¹²⁴

Bazen cümlenin Arapça terkibine bakarak da hüküm vermiştir. Örneğin denizin ölüsünün yenmesi veya deniz dalgalarının kıyıya attığı deniz canlılarının yenmesine dair verdiği cevaz bu türdendir. Nitekim Kur'an'da "*Denizin avı ve yiyeceği size helal kılındı*"¹²⁵ ayeti kerimesinde deniz avı denizden çıkarılan yiyeceklerdir. "*onun yiyeceği*" ise ava atıf harfi olan "vav" harfli ile bağlanmıştır. Vav edatı, matuf ile matûfun aleyhin farklı şeyler olduğunu gösterir. Böylece avlanan bir şey olmayabilir. Denizde ölü bulunan veya dalgaların kıyıya attığı bir şey olabilir, demiştir.¹²⁶

Nassın zahirine ağırlık vermesinin tezahürlerinden biri de onun umûm ifadeyi umûmiyeti üzerine, mutlak ifadeyi itlakı üzerine bırakması olarak değerlendirilebilir. Üstelik açıklayıcı bir beyan bulunmadıkça mutlakı mukayyede dahi hamletmemesi de bu anlayışın ürünü olmalıdır.

Netice olarak Taberî, elinde somut ve sahih bir delil olmadan Kur'an ve sünneti ne teyit ne de takyîd ederdi. İncelediği konuyla ilgili rivayetleri naklettikten sonra, onları değerlendirmelere tabi tutmakta, sahih olanı zayıf olandan ayırmakta, dil kuralları ve anlam bakımından nasları açıklamakta, konuyla ilgili fikhî görüş ve içtihatları tenkide tabi tutmakta ve sonuçta kendi tercih ve içtihadını ortaya koymaktadır.¹²⁷

121 İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemirî, *el-İstizkâr*, thk. Salim Muhammed Ata, Muhammed Ali Muavvad, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2000, I, 184; Kal'acî, s. 30.

122 Taberî, *Tefsîr*, II, 271.

123 el-Araf, 7/46,47

124 Taberî, VIII, 194; Aydın, s. 92.

125 el-Mâide, 5/96.

126 Taberî, *Tefsîr*, VII, 64.

127 Kal'acî, s. 23; Boynukalın, s. 157.

g- Teoriden Çok Ameli Hükümlere Yönelmesi

Taberî'nin fıkıh usûlüne dair görüşleri sadece nazari görüşler değil, bilakis kaynağını Kur'an ve Sünnet metinlerinden alan, mana ve hükümler içeren tatbiki mümkün olan ameli görüşlerdir. Bu durumun böyle olduğu onun özellikle meşhur eserleri olan Camiu'l-Beyan, Tehzîbu'l-Âsâr, Sarîhu's-Sünne, İhtilâfu' -Fukaha' adlı eserlerinden rahatlıkla anlaşılabilir. Nitekim "İslam Hukuk Tarihinde Taberî Nezhebi" adlı doktora çalışmamızın fikhî görüşler adlı bölümünde serdedilen görüşler de bu tespiti desteklemektedir.

h- Kolaylık Prensibini Esas Alması

Fakihlerin, bazı olayların hükümleri hususunda ihtilaf etmeleri, hem nasların sübût ve delaletindeki yapısı hem de nasları anlama konumunda bulunan müctehidlerin akıl ve anlayış farklılığından ileri gelen ve kaçınılması mümkün olmayan tabii bir durumdur.

Bir konuda hüküm vereceği zaman Taberî, İslam'ın kolaylık prensibine itibar ederek hareket etmeye çalışırdı. Kur'an'daki "*Allah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez*"¹²⁸; "*Allah, insanı ancak gücünün yeteceği işle mükellef tutar...*"¹²⁹ ayetlerinden yola çıkarak birçok hükümde insana kolay ve hoş gelecek sonuçlara ulaşmıştır. Örneğin insanın üzerinde namaza engel olacak miktar konusunda o, miktarı bir dirheme kadar olan necasetin namaza zarar vermeyeceğini ifade ederdi. Nitekim insanların üzerinde genelde bu miktarda necaset bulunabilirdi.¹³⁰

Yine Ramazan ayında yolcu olanın oruç tutması mı daha hayırlı, yoksa iftar etmesi mi? sorusuna o, kişinin kolayına geleni almasının daha hayırlı olacağını ifade etmiştir.¹³¹

Ancak Taberî kolaylaştırma ilkesini sınırsız olarak kullanmamış, ölçülü kolaylaştırmaya dikkat etmiştir. Mesela ramazan orucunu tutmamayı mübah kılan hastalığı açıklarken bunun insana önemli dercede sıkıntı veren bir hastalık olmasını şart koşmuştur. Ama hastalık insana sıkıntı vermiyor ve onu zorlamıyorsa orucun tutulmaması yönünde bir ruhsat doğurmaz.¹³²

Bununla birlikte görüşlerini sunarken hakkı da gözetir, bunu şeriatin temel amacı olduğunu sık sık vurgulardı. Bazen zorluk ve sıkıntıya sebep olsa bile hakkı ve haklının menfaatini gözetir mahiyette hükümler verirdi. Örneğin uygulamada zorluk oluştursa bile alışverişte şahit tutmayı şart görmesi¹³³ bu yüzdendir. Yine

128 el-Bakara, 2/185.

129 el-Bakara, 2/285.

130 Kalâcî, s. 29.

131 Taberî, *Tefsir*, II, 154, 155.

132 Boynukalın, s. 155.

133 Taberî, *Tefsir*, III,134.

kölenin ikrarıyla ona kısas uygulanmasını caiz görmezdi. Çünkü kısasın tatbiki efendisinin kullanım haklarını yok ederdi.¹³⁴

i- Tercihi Mükellefe Bırakması

Kendinden önce ortaya konan içtihat ve görüşleri toplayan Taberî kimi zaman bu görüşler arasında bir çelişki görmemiş ve gerektiği zaman bu farklı görüşlerin her biriyle ayrı amel edilebileceğini söyleyerek tercihi/muhayyerliği mükellefe bırakmıştır.¹³⁵ Başka bir deyişle sahih ve meşru görümlerin hüküm ve görüşler arasında mükellef adına tercih yapmayı uygun bulmamıştır.

Mesela Taberî'ye göre namazda rükuya giderken ve rükûdan kalkarken ellerin kaldırılması veya kaldırılmaması caizdir; çünkü Hz. Peygamber'in iki şekilde de hareket ettiği rivayet edilmiştir.¹³⁶

Bu tavrı onun görüşler arasında ne derece toleranslı olduğunu göstermenin yanında, mükellefin iradesine de değer verdiğinin göstergesi durumundadır.

j- Başka Mezhebi Taklidi Caiz Görmesi

Taberî bir müçtehit olmasına rağmen kendi görüşünde taassuba düşmemiş, kendinden önceki müçtehitler bir görüş bildirmişler ise kişinin dilerse onlara tabi olabileceğini ifade ederdi. Eğer onların görüşleriyle ikna olmazlarsa o zaman kendi özgün görüşünü kabul etme yolun önerirdi. Bu konudaki uygulaması şöyledir: Öncelikle hükmü Kur'an ve sünnette, sonra sahabe kavlinde arardı. Bunlarda bulamadığında meşhur mezhep imamlarının görüşlerini araştırırdı. Fakihler kendi arasında ittifak etmişlerse ona itibar ederdi. Şayet ihtilaf etmişlerse onların görüşlerini birleştirmeye yönelirdi. Eğer bu mümkün değilse kendi tercihini ortaya koyardı.

O bazen bir meselenin ilgili delillerini, o konuda müçtehitlerin görüşlerini serdede, okuyucunun bunlardan birini uygulaması konusunda onları muhayyer bırakırdı.¹³⁷ Örneğin namazda kaç rekât kıldığını unutan kişinin ne yapması gerektiği konusundaki görüşleri ve ilgili hadisleri sunduktan sonra, bu hadislerin hepsiyle amel etmenin caiz olduğunu belirterek okuyucuları serbest bırakmıştır.¹³⁸ Ayrıca namaz kılarken rükudan kalkarken ellerin kaldırılıp kaldırılmaması konusundaki hadislerin hepsini verdikten sonra her iki uygulamanın da doğru ve Resulullah'ın hareketi olduğunu ifade ederek aynı yöntemi uygulamıştır.¹³⁹ Yine Taberî, oruç kefaretinde tutulması gereken orucun peş peşe veya yoksa fasıllar şeklinde tutulabilmesi konusunda görüşleri incelemiş, netice olarak da itilaftan kurtulmak için peş peşe tutmanın daha doğru olacağını vurgulamıştır.¹⁴⁰

134 Kal'acı, s. 30.

135 Boynukalın, s. 156.

136 Taberî, *Tehzib, Müsnedü Abdillâh b. Abbas*, I, 388; Boynukalın, s. 157.

137 Boynukalın, s. 156.

138 Taberî, *Tehzib, el-Cüzü'l-Mefkûd*, s. 61-63.

139 Taberî, *Tehzib, Müsnedü Abdillâh b. Abbas*, I, 388.

140 Taberî, *Tefsir*, VII, 31; Kal'acı, s. 26.

D - TABERÎ MEZHEBİNDE FIKHÎ HÜKÜMLER

Taberî'nin eserlerinden derlediğimiz furuu fıkha ait birçok özgün görüşleri bulunmaktadır. Bunların bir kısmı daha önce tâbi olduğu Şâfiî mezhebinden farklı olan, diğer kısmı ise dört mezhepten farklı olan görüşleridir. Bir fikir vermesi açısından bazılarını burada şöylece özetleyebiliriz:

Mesela kadına dokunmanın abdesti bozmadığı¹⁴¹ ve namazda ilk ka'denin de farz olduğu¹⁴² görüşüyle Şâfiî mezhebinden ayrılırken, abdest esnasında dirseklerin ve topuk kemiklerinin yıkanmasının gerekmediği, abdestte ayakları hem yıkamanın hem de meshetmenin gerekli olduğu,¹⁴³ cünüp olan kimsenin Kur'an okumasının caiz olduğu,¹⁴⁴ yırtık mest üzerine mutlak anlamda mesh yapılabileceği,¹⁴⁵ Kabe dışındakiler için, namaz için Kâbe'ye yakın olsun uzak olsun kible cihetine yönelmenin kâfi olduğu,¹⁴⁶ rükûya giderken ve rükûdan kalkarken ellerin hem kaldırılıp hem de kaldırılmamasının caiz olduğu,¹⁴⁷ seferîlik halinde seferîlik hükmünün işlerlik kazanabilmesi için fiilen meşakkatin bulunması gerektiği,¹⁴⁸ cenaze namazının abdestsiz kılınabileceği,¹⁴⁹ ramazan ayı boyunca deli olup sonra akıl sağlığına kavuşan kişinin tüm ramazanı kaza edeceği,¹⁵⁰ imsak vakti girmedi zannederek hata ile oruca imsak sonrasında başlaması sebebiyle o günkü orucunu kaza etmesinin gerekli olmadığı,¹⁵¹ boşanan kadınlara her durumda müt'a vermenin erkekler üzerine vacip olduğu,¹⁵² ayrıca vadeli borçlarda borcun yazılmasının farz olduğu¹⁵³ ve alış-verişlerde şahit tutmanın şart olduğu¹⁵⁴ görüşleriyle de Şâfiî mezhebinin dâhil olduğu dört mezhebin görüşlerinden ayrılmaktadır.

Son olarak burada, bütün olarak ele alındığında Taberî mezhebinin kendi şahsına münhasır özgün usul ve furuu fıkıh içtihatlarıyla müstakil bir mezhep olduğunu, Şâfiî mezhebi başta olmak üzere diğer mezheplere benzerliklerinin bulunmasının da bu durumu değiştirmeyeceğini düşünmekteyiz.

141 Taberî, *Tefsir*, I,137; Kal'acı, s. 147. Ayrıca bkz. Ebu Davud, *Kitabu't-Tahare*, 69; Nesâi, *Kitabu't-Tahare*, 121.

142 İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, II, 310; Hallaf, Abdulaziz b. Sa'd, *Fıkhul-İmam İbn Cerir et-Taberî fi'l-İbâdât*, Ummu'l-Kura Üniversitesi, Şeriat Fakültesi, İslam Hukuku ve Usulu dalında yapılmış doktora tezi, Mekke 1985, s. 265.

143 Taberî, *Tefsir*, VI, 130,131; Hallaf, s. 137; Kal'acı, s. 146, 147; Doğru, Caferi Sadık, *İbn Cerir et-Taberî'nin Tefsirindeki Fikhi Görüşleri*, M.E.B. Y.İ.E., Basılmamış Öğretim Üyeliği Tezi, Erzurum 1981, s. 60-66; Boynukalın, s. 1123, 124; Abdülmecit Okçu, *Taberî Tefsirinde Abdest Ayetinin Yorumu ve Taberî'nin Konuyla İlgili Görüşleri Üzerine Bazı Mülahazalar*, Atatürk Üniversitesi Hakemli Dergisi, sy. 19, yılı, 2003,(ss.219-248), s.219.

144 Hallaf, s. 169.

145 Taberî, *Tefsir*, VI,130,131; Hallaf, s.147-149; Kal'acı, s. 72.

146 Taberî, *Tefsir*, II,22; İbn Abdilber, I, 51; Kal'acı, s. 96; Hallaf, s. 242,243.

147 Taberî, *Tehzib, Müsnedü Abdillâh b. Abbas*, I, 388; Boynukalın, s. 130.

148 Şahin, Osman, *İslam Hukukunda Seferîlik ve Hükümleri*, Samsun 2009, s. 102-103.

149 İbn Hacer, *Feth*, III, 192; Nevevî, V, 179; III, 138; Hallaf, s. 345.

150 Taberî, *Tefsir*, II, 148; Doğru, s. 94.

151 Taberî, *Tefsir*, III, 156; İbn Hacer, *Feth*, IV,199; Hallaf, s. 431,432.

152 Taberî, *Tefsir*, II, 536; Doğru, s. 138; Kal'acı, s. 127; Boynukalın, s. 146.

153 Taberî, *Tefsir*, III, 116, 120; Doğru, s. 154.

154 Taberî, *Tefsir*, III, 116, 120; Doğru, s. 154.

SONUÇ

İslam hukuk tarihindeki yerini ele aldığımız Taberî/Ceririyye mezhebi uzun ilmi seyahatlerde bulunup dönemin neredeyse bütün ilimlerine vakıf olan İbn Cerîr et-Taberî tarafından Bağdat'a yerleştikten sonra hicri III. yüzyılda kurulmuş ve teşekkülünden sonra yaklaşık iki buçuk asır boyunca varlık göstermiştir.

Taberî'nin yaşadığı asır fikhın olgunlaştığı ve mezheplerin içtihat usûllerinin belirginleştiği bir döneme denk gelmektedir. Bunun yanında bu dönem mevcut mezheplerden bağımsız içtihat yapma kapısının açık olması ve dolayısıyla taklit anlayışının henüz yerleşmemesi, içtihat yeterliliği kazanan Taberî'nin bağımsız hareket ederek mezheb kurmasına yardımcı olmuştur. Onun usûl düşüncesinin daha önce müntesibi olduğu Şâfiî mezhebinden farklılık arz etmeye başlaması da bağımsız bir mezheb kurmasında etkili olmuştur.

Taberî, mezhebini tesis ederken, Zahirî mezhebi dâhil o dönemde mevcut olan meşhur sünnî mezheplerin fıkıh ve usûl müktesebatından oldukça istifade etmiştir. Bu esnada tedavülde bulunan usûl ve terimleri kullanmıştır. Dolayısıyla Taberî mezhebinin genel yapısı sünnî mezheplerle benzerlikler arz etmektedir. Ancak bu benzerlik diğer mezheplerin aynısı olma anlamına gelmemektedir. Zira Taberî kendi içtihatlarını her hangi bir mezhebe nispet etmediği gibi, oluşturduğu mezheb de bütün yönleriyle Şâfiî mezhebi dâhil her hangi bir mezhebe birebir benzerlik arz etmemektedir. Ayrıca Taberî'nin bağımsızlığını savunması yanında, mezhebinin müstakil bir mezheb olduğu da tarihi bir vakiadır. Bu durumda bu mezhebi müstakil bir mezheb kabul etmek uygun olacaktır.

Ayrıca Taberî mezhebinin, istihsanı kabul etmeme, nasların zahirini koruma gibi Şâfiî mezhebine benzeyen yanlarına karşılık, söz konusu mezhebin karakteristik yapısına uymayan yönlerinin de olduğu görülmektedir. Mesela Şâfiî mezhebine göre sünnetin Kur'anı neshetme yetkisi olmayıp sünnet sadece neshedilen hükümleri beyan ederken, Taberî mezhebine göre Kur'an'ın sünnet ile neshedilmesi mümkündür. Yine cumhurda olduğu gibi Şâfiî mezhebine göre icmânın oluşabilmesi için, bir dönemdeki bütün müçtehitlerin bir hüküm üzerinde ittifak etmeleri zorunlu olduğundan bir kişi bile muhalefet etse icma gerçekleşmiş olmazken, Taberî mezhebine göre birkaç fakihın muhalefet etmesi icmanın oluşmasına engel olmayıp bu halde icma oluşur. Aynı şekilde Şâfiî mezhebenden farklı olarak Taberî mürsel hadis ile mürsel maslahatı delil olarak kabul etmektedir. Bunlar da gösteriyor ki, Taberî mezhebi Şâfiî mezhebenden ayrılmış ve bağımsızlık kazanmış bir mezheptir.

Taberî'nin şii veya sünnîliği tartışılmakla birlikte onun, sünnî fıkıh usûlünü benimsemesi, Hz. Ali'yi öven yazıları yanında Hz. Ebu Bekir ve Hz. Abbas ailesini öven eserler de ortaya koyması, Hz. Peygamber'den sonra oluşan olayları ve grupları değerlendirirken Cehmiye, Mu'tezile, Murcie, Havaric ve Şia mezheplerine ehli bid'at demesi onun sünnî olduğunu gösteren önemli delildir. Taberî'nin

ayaklara meshetmeye cevaz vermiş olması, şiiliğine kanıt olarak gösterilmektedir. Bu konuda Âlûsî Taberî'nin, çıplak ayağa meshetmek gerektiğini savunan şiiilerden Muhammed b. Muhammed b. Cerir b. Rüstem adlı kişiyle isim ve künye benzerliğinden dolayı karıştırıldığını ileri sürmektedir. Burada belirtelim ki, Taberî şiiilerin kabulüne aykırı olarak ayaklara mest giymenin caiz olduğunu da kabul etmiştir. Bu da onun sünnet olduğunu gösteren kuvvetli deliller arasındadır.

Taberî mezhebinin kısa denebilecek bir süre içerisinde varlığını kaybetmesinin sebepleri arasında mezhebin kurumsallaşmasını sağlayacak fıkıh alanında temayüz etmiş şahsiyetlerin ve eserlerin azlığı; bu mezhebin fakihlerinin fıkıh dışında başka ilimlerle de meşgul olmaları; bu mezhepten önce diğer mezheplerin yaygınlaşmış ve o günkü toplumun dinî ihtiyaçlarını genel olarak karşılıyor olmasının, insanların zaten amel ettikleri mezhebi bırakıp benzer bir mezhebe geçmelerine hacet bırakmaması; diğer taraftan bu mezhebin Şâfiî mezhebinden ayrılmış olmasının, yeni bir mezhep olarak algılanmasını önlemesi; dahası o dönemde Bağdat'ta yoğun bir nüfusa sahip olan mutaassıp Hanbelîlerin ve bazı Şâfiîlerin aleyhte tutumları, hatta onu Şîa taraftarı olarak göstermek istemeleri; siyasî çalkantılar ve Taberî'nin yöneticilere karşı mesafeli tutumu gibi faktörler dikkat çekmektedir.

Taberî'nin usûl düşüncesinde başta Kur'an ve sünnet olmak üzere icma, kıyas, maslahat, örf, sahabe kavli gibi delil ve yöntemler dikkat çekmekte, istihsan geçer-siz sayılan deliller arasında yer almaktadır.

Taberî'nin fikhî görüşleri ve usûlü incelendiğinde onun zaman zaman ehl-i hadisle, bazan da ehl-i rey ile muvafık düşündüğü görülür. Bu yüzden Taberî mezhebi o her iki ekolü bünyesinde birleştirebilmiş bir mezhep olarak yorumlanabilir. Onun bu özelliği kazanmasında tefsirini oluştururken özellikle hadis ve rey bakımından her iki yönü temsil eden sahabilerden İbn Abbas ve İbn Mes'ûd ekolünü temel alması ve hocası Müzenî'nin Şâfiî mezhebi yanında zaman zaman Hanefî mezhebine de müracaat ettiğini görmesi etkili olduğu gibi, kendisinin rey ve hadis ehlinin o zamanki neredeyse bütün müktesebatını hazır bulması ve hepsinden istifade etmeye çalışması da etkili olmuştur. Nitekim ileriki zamanlarda fıkıh usûlü ile ilgilenenler de karma/memzuc usûl oluşturma eğiliminde bulunmuşlardır. Ne var ki, söz konusu mezhebin bu yapısı derlemeci bir mantıkla oluşturulduğu şeklindeki bir yoruma da açık gözükmemektedir. Ancak, bu mezhebe ait yararlandığımız kaynaklar mezhebin ilk kaynakları olduğu, Taberî'nin usûlü ile talebelerinin bunun üzerine yaptığı şerhleri inceleme imkânımız olmadığı için tabilerinin devam ettiği iki asırlık dönemde mezhebin son durumuna ilişkin yorum yapma imkânımız bulunmamaktadır.

Taberî'nin furuu fıkhı ait bazı özgün görüşleri bulunmaktadır. Bunların bir kısmı daha önce tabi olduğu Şâfiî mezhebenden farklı olan, diğer kısmı ise dört mezhepten farklı olan görüşleridir.